

चादाबा

सप्टेंबर १९६६

भास्ताचा इतिहास

३ मार्च १७०७ या रोजी औरंगजेब मरण पावला. त्याच दिवसापासून मोगल साम्राज्याचा हास सुरू झाला. त्याचे तिथे मुलगे गादी करतां मांडूं लागले. मोठा मुलगा मुअज्जम काबुलचा, दुसरा आजम शुगरातचा व तिसरा फारुख किजपुराचा गव्हर्नर होता. त्यांची गादी करितां आपसांत भांडणें होणार हें ओळखून औरंगजेबानें मरते वेळीं आपले साम्राज्य त्यांना वांटून दिलें. पित्याच्या इच्छेप्रमाणें मुअज्जम बांटाण्या करून व्यावला तयार होता. पण आजमला तें कबूल नव्हतें. दोघे आग्र्याजवळ बाजी येथें युद्धाच्या तयारीनें आले. या युद्धांत आजमचा पराभव झाला व तो त्या युद्धांत ठार झाला. नंतर हैदराबादनजीक त्याचें फारुख याच्याशीं युद्ध झालें. त्या युद्धांत पण त्यालाच यश

मिळालें. फारुख जसमी झाला व १७०८ मध्ये मरण पावला.

मुअज्जम बहादुरशाह ही पदवी घेऊन गादीवर बसला. तोपर्यंत त्याला बरेच वर्षे कार्यवाही जालें होती. त्यामुळे मोगल साम्राज्याचा होत चाललेला हास तो ओपवूं शकला नाहीं. २७ फेब्रुवारी १७१२ या रोजी तो मरण पावला तेव्हां त्याच्या चौघा मुलांत भाऊवंदकी सुरू झाली. तिघां भावांना ठार करून मोठा मुलगा बहादुरशाह हा जुलुफ-कारखानाच्या मदतीनें गादीवर बसला. जुलुफकारखान त्याचा मंत्री झाला.

परंतु बहादुरशाह लालकुमारी नांवाच्या स्त्रीच्या मोहपासांत पडून तिच्या हातचे बाहुलें झाला. त्यानें नृत्यांगन फर्यान्यांना सर्व सवलती दिल्या. शेवटी त्याच्या पुतण्या फरुखसिअर यानें दिल्लीच्या किल्ल्यांत त्याचा

गळा दाबून त्याला ठार केले. १७१३ मध्ये तो गादीवर बसला. त्यानें जुलुफकार-खानाला कांश्ची शिक्षा दिली.

फरुखसिअर चाला गादी मिळवून देण्याच्या कार्यां वुत्तेन जखी व जख्खुला या दोघां सैयद बंधूनीं पुष्कळ मदत केली होती. अर्थातच राज्यासुत्रें त्यांच्या हातांत आली. फरुखसिअर व्यथोभ्य व भितरा होता. भीर जुल्का इत्यादिकांनीं सैयद बंधूंसिद्ध त्याचे कान भरले. सैयद बंधूंचे उपकार मानायचे सोडून त्यानें त्यांच्या विरुद्ध कारवाया सुरू केल्याचें सैयद बंधूंना कळलें. म्हणून त्यांनीं त्यानें कोठे काढून टाकून त्याचा वध केला.

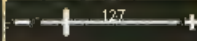
नंतर सैयद बंधूंनीं नांवापुरता कोणाका तरी गादीवर बसवून त्याच्याकडील राज्य-कारभार चालू देवला. त्यांच्याकडील जो कोणी गादीवर बसला त्याच्यापैकी बहादुरशाह याचा जवळी मुलगा रोशन यानें सैयद बंधूंचा विरोध केला. महंमद शाह म्हणून तो गादीवर बसला आणि त्यानें दख्खनचा नवाब निजामुल मुल्क याच्या मदतीनें सैयद बंधूंचा वध करविला.

महंमदशाह पुष्कळ दिवस गादीवर बसला. पण मोगल साम्राज्याचा हास तो

देखील शोबधूं शकला नाहीं. बम्बय, अवध, बंगाल वगैरे प्रांत स्वतंत्र झाले. मराठे, आंध्र प्रदेशांतील कांहीं जातीचे लोक व पंजाबांतले खान स्वतःला स्वतंत्र मानूं लागले. याच सुमारास नादिरशाहानें दिल्लीवर म्हाारी केेली. औरंगजेबानंतर तीस वर्षांनी त्याचें साम्राज्य मोडलें.

नादिरशाह इराण देशांतून भारतावर स्वारी करीत आला होता. काबुल, पंजाब वगैरे शुक्खांतील गव्हर्नरांनी त्याला जड-विण्याचा यत्न करून पाहिला. मदतीसाठी त्यांनीं दिल्लीला खलीते पाठविले. पण

दिखीत गादीकरता डावपेच चालू होते व येणाऱ्या संकटाकडे कोणाचे लक्षच नव्हते.

नादिरशाह खरोखरी चोरांचाच एक सरदार होता. कष्ट सहन करून शौर्य दाखवून त्याने अफगाणांपासून इराण देशाचे रक्षण केले. त्यानंतर तो स्वतः त्या देशाचा बादशाह झाला. १७३८ मध्ये तो मारताकडे वळला. १७३९ पर्यंत त्याने गझनी, काबूल, लाहोर इत्यादि न्हारे जिंकली. तथापि दिल्लीच्या दरबाराचे डोळे उघडले नाहीत. नादिरशाहचे सैन्य दिल्लीच्या फाटकावर येऊन बडक तेव्हा त्याचे डोळे उघडले. १७३८ मध्ये मोगल सैन्य आणि इराणचे सैन्य यांचे मोठे युद्ध झाले. त्यात बादशाहाचा पराभव झाला व तहाची बोळणी सुरू करणे त्याला भाग पडले.

प्रथम दिल्ली गांत होती. परंतु कोणी अफगा उठविली की नादिरशाह मेला. झाले, दिल्लीच्या नागरिकांनी फारसच्या लोकांवर मारहाण करण्यास सुरवात केली. ते ऐकून नादिरशाहाला राग आला. त्याने दिल्लीच्या नागरिकांची कत्तल करण्याचा हुकूम सोडला. सकाळी आठ वाजण्यापासून तीन वाजेपर्यंत कत्तल चालू होती. स्त्रियांना गुलाम करून घेण्यांत आले. घरांना जग लावली. मेलेल्यांना हिंदू असो की मुसलमान पुरूष टाकण्यांत आले. दिल्लीच्या प्रजेकडून तीन कोटी रुपये वसूल करण्यांत आले.

नादिरशाह कोहिनूर हिरा व मयूर सिंहासन घेऊन आणि बादशाहाचा स्वजिना रिकामा करून निघून गेला. सिंधू नदीच्या आसपासचा प्रदेश फारस देशाचा स्वाधीन झाला.

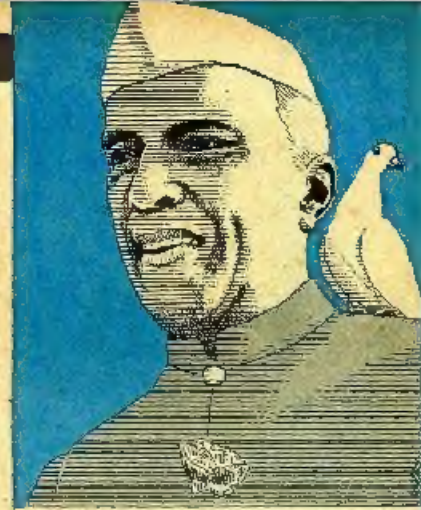
नेहरू चरित्र

[२५]

अखिल भारतीय अधिवेशनात बटनेचा प्रसविदा सहजी तयार झाला. कारण पार्लियामेंट एड्जुकीची घटना व लोकशाहीचे धुकलून सिद्धांत यांची माहिती सर्वांना होतीच.

परंतु धार्मिक गट व अल्पमतवाल्यांचे प्रश्न उद्भवले. त्यांची गुंतागुंत मात्र वाढत गेली. ते प्रश्न सुटत नाहीत हे पाहून नेहीलाल नेहरू यांच्या अध्यक्षतेखाली एक कमेटी नेमण्यांत आली. त्यांत तेज बहादुर सप्रू पण होते. त्या कमेटीला नेहरू कमेटी व कमेटीच्या रिपोर्टला, नेहरू रिपोर्ट ही संज्ञा मिळाली.

जवाहरलालजी तसे स्वतः या कमेटीचे सभासद नव्हते. परंतु काँग्रेसचे कार्यवाह या नात्याने त्यांना बरोबर रहावे लागे. जवाहरलाल नेहरूंना वाटे की स्वातंत्र्याचा प्रश्नच मुख्य असल्यावर काँग्रेसच्या आकषांत अडकून राहाणे कुकट आहे. परंतु नेहरू कमेटीत निरनिराळ्या प्रकारचे

व विचारांचे लोक होते. त्यांना डेमि-नियन स्टेटसपेक्षा जास्त अधिक काही नको होते.

नेहरू रिपोर्ट तयार झाल्यावर त्यावर चर्चेसाठी ललनी येथे सर्व पक्षांचे एक संमेलन झाले. पूर्ण स्वातंत्र्यातून कमी काही वेळी असे म्हणणारे जवाहरलालजीसारखे लोक विचारांत पडले. कारण रिपोर्टात पूर्ण स्वातंत्र्याविरुद्ध काही गोष्टी होत्या. त्यांचे खंडन करणे तर हिंदुमुस्लिम ऐक्यासाठी जे काम चालू होते त्यांना व्याघात येण्याची शक्यता होती.

रस्त्यावर चिरपांखळ नव्हते. जवाहर-लालजीची तुकडी फक्त एक फळांगव गेली असेल, बाकीस पन्नास पोलीस सिपाई त्यांच्या पाठीमागून आले. त्यांच्या हाठी-हाल्यामुळे तुकडीची वाताहत झाली. स्वयंसेवक रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला निघून गेले. काही दुकानांत शिरले. पोलीसांनी बराच वेळ त्यांच्यावर मारहाण केली.

जवाहरलालजींनी स्वतःचा बचाव करण्याचा बल केला. परंतु ते जेथे उभे होते तेथून हललेमात्र नाहीत. पोलीस त्यांच्या साथी स्वयंसेवकांवर लाठीहत्ता करू लागल्याच त्यांना दिसले. तेव्हा रस्त्याच्या बाजूला जावे असे त्यांना वाटले. पण त्यांनी स्वतःला आवरले आणि ते जेथल्या तेथे उभे राहिले.

त्याच वेळी एक पोलीस सिपाई लाठी उगारून त्यांच्याकडे येत असलेला त्यांना

दिसला. 'जे ज्हाजचे असेल ते होईल' असा विचार करून व तोंड फिरवून ते जाणव्या जागी उभे राहिले. पोलीसांचे दोनदा त्यांच्यावर लाठीप्रहार केला. ते स्वस्थ बसून होते. सर्व अंग एकदा हावळून गेले. तथापि उभे राहण्याची शक्ति अंगात आहे हे पहाून त्यांना बरे वाटले.

नंतर पोलीस सिपाई रस्ता अडवून उभे राहिले. स्वयंसेवकदेखील एका जागी जमा झाले व रस्त्यावर धरण देऊन बसले. कित्येकांना डोक्याला लागले होते व सर्व अंग रक्ताने माखलेले होते. काळाख पडला. शेवटी अधिकाऱ्यांनी त्यांना जिकडे जावयाचे होते तिकडे जाऊ दिले नाहीच, उलट ते स्वतः पुढे निघाले व त्यांना पण बरोबर घेऊन निघाले.

पाताळ कोट

[३]

[चतुर्थ मजाली पार दूर दोघा कैद्यांना एकत्रून पिळत कुतलवेदाभ्या मजाली आहे व जिवेन केले की न्या कैद्यांनी संस्थाच्या मुल्याना व त्यांच्या क्षोषा मित्रांना वष केला, ते स्वदेशा परत जात असता कुतलवेदाच्या सैनिकांनी दोघांच्या मलयात फांस टाकून त्यांना मार केले व कैद्यांना सोडविले, पुढे....]

कदंब राजाने दोघे दूत आपल्या बोळ्या-वर बसून ओझापलीकडील आपल्या देशाच्या सरहद्दीत पांचले. कुतल देशाच्या सैनिकांनी मारलेला बाण एकदेखील त्यांना लागला नाही. वर्षांचाच लेटली होती. थोडे बाह्ये पडले होते व चारी बाजूला अंगळ. अणून तेम वरून बाण सोडणे पण शक्य नव्हते.

"ओढा पार करून त्या दूतांचा पाठलाग करण्यांत वाढा आहे, कदंब राज्याच्या

सरहद्दीवरचे पाहरेकरी येतील पांघून त्यांच्या मदतीला. ते काही आले तरी त्या दूतांना जिवंत सोडून देणे देखील बरोबर नाही. बोळा, तुमच्यापैकी काण जाऊन त्यांचा पाठलाग करायला तयार आहे! त्यांना ठार करून येणाराला मंत्री मृतसुराद बक्षिस देतील!" कुतल देशाचा सरदार सैनिकांना म्हणाला.

ते ऐकून भुमक पुढे होऊन म्हणाला "मी व मांगक हे काम करायला तयार

आहो, आम्हाला ब्रह्मविष्णुची गरज नाही. या कृताचा नव्हे तर कंदव देशाच्या भव्याचा वध केल्याशिवाय आमच्या मनाचे समाधान होणार नाही. या दुष्टांनी आमच्यावर आरोप लावला तरी आम्ही पितृहंतक किंवा भारुहंतक मुलीच नाही. आम्ही खेडूत आहो. उमसेताने आमच्यावर मनांत आले ते का आम्हां खेडूतवर लावायला घुरवात केली तेव्हा आम्ही त्याविरुद्ध चढवळ सुरू केली.”

“आमच्या भव्याला पण तेंच वाटले. तुम्ही सुनी नाही, या गोष्टीची त्यांना सांगी

होती. म्हणूनच त्यांनी तुम्हा दोघांचा मृत करून घेणून आज्ञा केली होती. आतां मोठ्यांत वेळ फुकट घालविण्यांत अर्थ नाही. हे घोडे घ्या आणि या तळवारी घ्या. या त्यांचा पाठलाग करा. ब्रह्मिसें हवी असतील तर त्या दुष्टांची डोक्यां मंत्र्यासमोर आणून ठेवावी लागतील.” सरदार म्हणाला.

भूमक व सोमक घोड्यावर बसून व तळवारी घेऊन झेपेच त्या दोघां दुष्टांचा पाठलाग करीत निघाले. दूत जोडा ओलांडून गेले होते त्याच जागी ते पण ओढा ओलांडून गेले. पाठलाग करीत ते कंदव नगराकडे निघाले.

ते डोंगराळ प्रदेश होता. मोठ्यांटे उक्ष होते वाटेत. फिर वाट झाडी होती व काळोख. त्यांना तिकडे जाणे योग्य वाटले नाही. काण रानाची भावने पाणी घ्यायला तिकडे गेले. एका रायवाटेने ते जाऊ लागले. फार सावधपणे दोघे पुढे जात होते. परंतु बराच वेळ चालल्यावर देखील त्यांना त्या दुष्टांचा मागमूस लागला नाही.

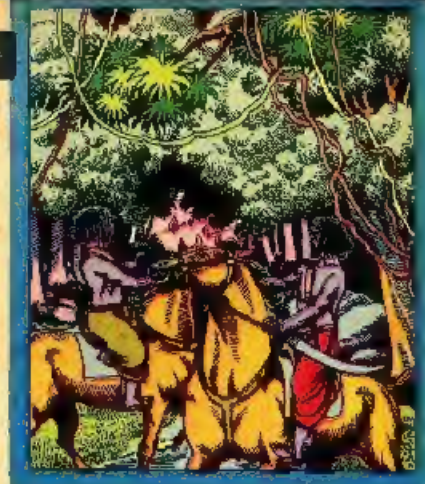
“सोम! या काळोखांत त्या दुष्टांना पकडणे सोपे नाही. पहिल्याने आपण आपल्या गांवी जाऊन तिकडीक हाकडवाक

काय आहे हे पाहून येऊ. आपल्या सुला-वालांना गव्याच्या हद्दी बाहेर कुल राख्यांत पोचते करू.” भूमक म्हणाला.

सोमक नकारार्थी मान हलवीत म्हणाला. “उमसेन राजाचा मुट्या पादच्छाश्रिताय माझ्या मनाला जैन पडणार नाही! मी नाई येन घरी कर दिला नाही म्हणून भानू दनक होण्याचा खोदा आरोप!”

“सोम! तू आपला इह सोड! तुका काय वाटने की राजा असा सहजी आपल्या हाती येईल. त्याचे अंगरक्षक डोळ्यांत तेल घालून सतत त्याच्या जवळ असतात. फक्त लुट्यावरच अत्याचार त्याने केला आहे, असे नाही. मी पण नाही का कष्ट सोसले. हे पकडून गेलेले दूत जाऊन आपल्या विरुद्ध तक्रार सांगणार की त्या दोघां दुष्टांच्या जमाला कारण पण आपणच! मग आपल्या मुलांवाळावर जो प्रसंग ओढवेल त्याचा घोडा विचार कर.” भूमक म्हणाला.

ते गेलून सोमक थोडा वांत झाला. प्रथम मुलावाळांना सुरक्षित कोलेपरी पोचते करणे आवश्यक जाते हे त्याला पटले. म्हणाला—“ठीक! तू म्हणतोस तसे करू या!” असे सांगून सोमकने घोडा वळवला.

भूमकदेखील घोडा वळवणार इतक्यांत राजधानीच्या बाजूने त्यांना उजेड दिसला. दोघांनी चकित होऊन तिकडे पाहिले. किल्लाच्या तटावरून मशालधजा बाण जंगलाच्या बाजूने येऊन पडू लागले. नमारे, डारु वगैरे रणवाजे बाजू लागली.

“राजधानीला आपल्या शेकांनी वेढा दिला असावा. रावा ठार झाला! पळ, आपण तिकडेच जाऊ!” म्हणत सोमक तिकडे निघाला.

भूमक त्याला अडवून म्हणाला—“वाई था!” असे सांगून सोमकने घोडा वळवला. नको करूस! कंदव नगराला वेढा देण्याची

शक्ति आम्हां गरीब लोकांच्या अंगान कोटून येणार! आपण अविनारामे राजधानीच्या बाजूने गेलं तर स्वतःच कैद होऊन जाई. पायवाटेवरून जरा पाजूला येऊन झाडीतून पाहूया काय भानगड आहे ती आणि बाण कोटून कोणावर येत आहेत, हे देखील कळेल."

शेमकला वाटत होतं तसें ते गांवकऱ्यांचे बंड नव्हतं. ती ओरडा दुसराच होता. मन्वरात्रीच्या सुवातस एक बलवान महाकाय किलशाचा सेवक धोर करून नगराच्या मुख्यदारावर गेला आणि त्यानें दार टोठाकले.

"कोण तों ? मूर्ख ! इजायेंपर्यंत काटक नाहीं उचवत, माहीत नाही वाटनें ?" त्याला द्वाररक्षक म्हणाले.

"मी कोण ? राजाधिराज आहे मी !" म्हणत त्या महाबलीनें जोराने दारावर एक मुक्ता मारल्या आणि लुफटे मुकडे होऊन बाण कोसळले. काहीं द्वाररक्षक त्याच्या खाळा येगळून सेले. बाकींनीं वाहेरून येणाऱ्या एका पर्वतासारख्या महाकाय राक्षसाला पाहिले तेन्हां बेभुड होऊन खाळा पडले.

"तुम्ही सेल्यारचें सोंग करीत आहां, परा ! जिवंत असतील त्यांनीं तोडातून व काडला तर खांच्या माना देठासारख्या खुडून टाकून देईन." महाकाय राक्षस म्हणाला.

ते पाहून कांही द्वाररक्षकांनीं भयभीत मुद्देनें एकदां त्याच्याकडे पाहिले. त्या राक्षसाच्या अंगावर बाघाची व हजर रानटी खापरीचीं कातडी होती, डोक्यातून जणू काहीं ठिगम्या पडत होत्या. डोक्याला शिंगे होती आणि हातांत एक लोखंडी काटे असलेली राधा होती.

"राक्षस प्रभो ! तूं कोणत्या लोकांतून आला आहेस हे नाहीं आम्हांला माहीत.

गावांत वाटेक त्याला तूं प्वा. पण मुख्य-सन्वावर हात्मा पाजूस तांबळ्या रेषा असलेल्या बरांतल्या लोकांच्या वाटेस जाऊ नकोस. त्या घरांत बाझीं मुलें वाळें आहेत." एक द्वाररक्षक म्हणाला.

राक्षस जेजामें ठसला व म्हणाला- "मुला ! मी मनुष्यांना साण्यासाठीं दुसऱ्या कोणत्यातरी लोकांतून आलों आहे असें मकी समजूस. मी दंडकारण्यांत राहणारा राक्षस आहे. आमच्या राजाची इच्छा मानवजातींतल्या राजकन्येचीं लग्न करण्याची आहे. तुमच्या राजकन्येच्या सौंदर्याची प्रसिद्धी ऐकली आहे. म्हणून आलों आहे."

महाकाय राक्षस हा दोन पाहारेकरी पाहारा देत होते. वार पाहारेकरी आणि एका झागां बसून गप्पा मारीत होते. राक्षस त्यांच्या समोरच्या रस्त्यावरील झाडांच्या आड काळोखांत काहीं वेळ उभ्या राहाला. तो दरवाज्यावरून गेला आणि एकाएकीं धांवला. काहीं अंतर पुन्हां झाडांच्या खांबीं लपत छपत राजबाळ्याच्या तटाजवळ आला. त्यावर बहून अंत उडी मारीत असतां त्याचा एक पाय तटाका

लागला व तटाका तो भाग खाली कोसळला. मोठा आवाज झाला.

राजबाळ्यांत खळबळ उडून गेली. 'रात्र सैन्य' 'ज्ञान सैन्य' असा ओरडा झाला. आणि एका बाजूने 'भूकंप !' राजबाळ्यांतले लोक धांवत बाहेर आले. तट कोसळलेला पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

राजकुमारी कातिसेनेची क्षीप मोडली. ती देखील खोलीतून बाहेर निघून आली. काय भानगड आहे पाहूं लागली. तिच्या दोघी दासी तिच्याबरोबर होत्या. "किती ओरडा केला लोकांनीं ? म्हणे भूकंप झाला !"

पावण्यासारखे डोळे मोठे करून तिने कोसळलेल्या तटाकडे बोट दाखविले.

राक्षस बोलल्याशिवाय बिना चहून बर गेला. तेथे राजकन्या होती. वाटेत कोणी नोकर चाकर भेटला नाही. सर्व मजाली घेऊन त्या पडक्या भिंतीजवळ गेले होते.

तां पर पोचला तेव्हा त्याच्या डोक्याची सांबली राजकुमारी उभी होती तेथे जाऊन पडली. ती पाहून तिच्या दासी चाबकून गेल्या आकाशातून कोणाची तरी सांबली पडली असावी असे वाटून त्यांनी आकाशा-कडे पाहिले. पण तोपर्यंत राक्षस वर थबकला. त्याच वेळी एक नोकर त्या

बाहेरला होता. तो हळूच म्हणाला—“मी तुमच्या बाहेरचा जाणार नाही. तरी कोणी वेगळी होणार असेल तर होऊ दे, पण जर का कोणी ओरडून कोकाना बोलविले तर मळा घाटून जीव घेईन.”

राजकुमारी त्याला वाहताना वेगळी दिसून पडली. सलीनी तिच्या अमिनीवर पडून देतां अलगद वरच्या वर घरले. राक्षस जयल आला व त्याने कांतिनेनेला हळूच उचलले आणि खांद्यावर टाकले. तो निघ्या दासींना म्हणाला—“तुम्ही! राजकुमारीहून कमी सुंदर दिसत नाही. पैतां का माझ्याबरोबर! शूर, साहसी असा ध्यामन्या दासीतल्या तरुणांनी तुम्ही कम करून घ्या. त्याच्या सौंदर्याबिषयी चवकशी करण्याची सुद्धा गरज नाही. मी आहोच तुमच्यासमोर उभा! यावरून येईल तुम्हाला थोडी करुणा.”

ते ऐकून सर्व दासी तेथल्या तेथे वेगळी होऊन पडल्या. कांतिनेनेला बाहुलीमागरी उचलून घेऊन राक्षस क्षपाक्षपा पायच्या उतरून निघून गेला. किड्याच्या तटापलीकडे कसे जावे या विचारांत तो मोठा

वाकूला आला. राजमाता पाहून तो ओरडला “राक्षस! राक्षस! राजकन्येला उचकून घेऊन जातो आहे.”

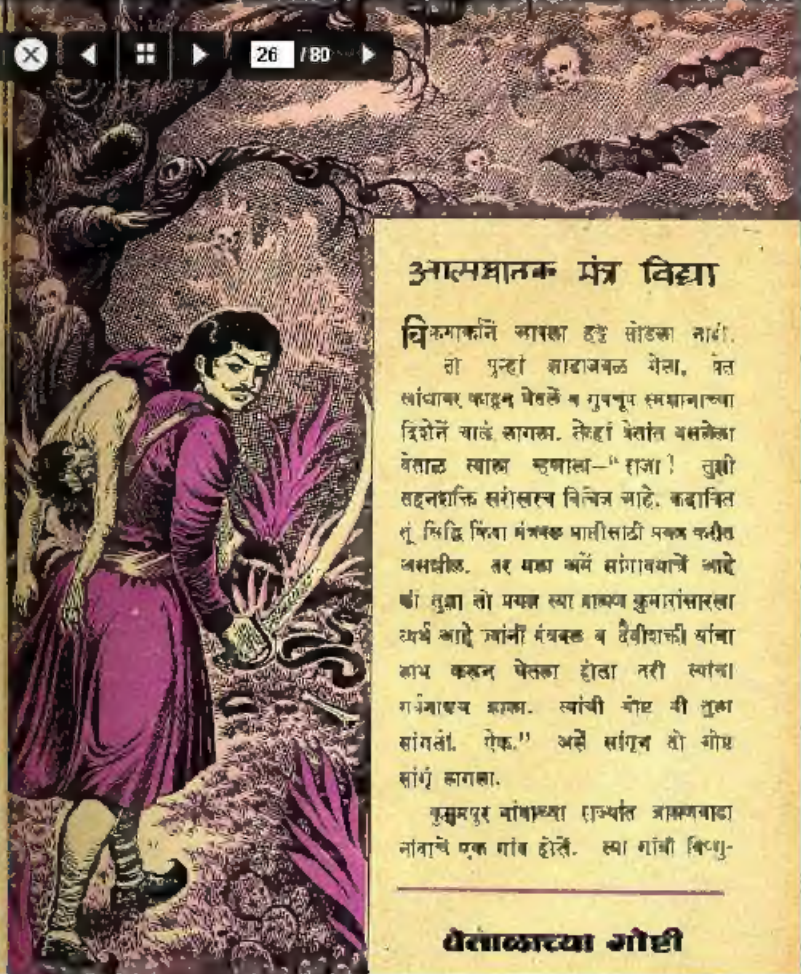
राक्षस धावत बागेकडे गेला आणि झाडांच्या साली काढोखांत जाऊन उभा राहिला. राजाच्या नोकरींना बिनाकारण ठार करणे त्याला आवडले नाही. म्हणून तो पशाळी, तलवारी व इतर शस्त्रां घेऊन येणाऱ्यांवर धांवला नाही. त्याने तटाच्या भिंतीवरून साली उडी मारली व किड्याच्या फाटकाकडे धांवला.

तोपर्यंत उग्रसेन राजा व मंत्री उठून राजवाड्याच्या मधीवर आले होते. उग्रसेनाला पळत जाणाऱ्या राजमातेच्या खांब्यावर राजकन्या कांतिमेना दिसली. कांही नैनीकांनी त्याच्यावर बाण सोडले. त्यापैकी कांही त्याला लागले. पण त्याला त्याची

फिकीर नव्हती. तो राजपालीच्या मुख्य दारांतून बाहेर जाऊन जंगलांत शिरला व पळू लागला.

“किड्याच्या बुरजावरून भस्मिवाण सोडून त्यांच्या उजेडांत राक्षस कोठे पळत आहे ते पहा. इकडे शेडेस्वारांना सज्ज्याला सांगा. त्यांना पाठवा त्यांचा पाठलाग करायला. राजमाता मारण्यासाठी ही स्वतः पाठीमागून घेत आहे.” उग्रसेन ओरडून हुकूम सोडीत होता. लगेच सैनिकांनी बाणांना मशाळीसारखी फडकी गुंडाळून व खांब्यावर तेल ओतून व पेटवून राक्षस गेला होता त्या दिशेला भांडावला मुरबात केही. त्या मशाळीच्या उजेडांत पोळेप्यार व इतर लोक नगराच्या द्वारा बाहेर जंगलांत राक्षसाचा पाठलाग करीत निघाले.

[पुढील गोष्ट पुढील भेरी]

आत्मघातक मंत्र विद्या

विक्रमाकानि जायला हवे सोडला नाही.

तो पुन्हा लाटाजवळ गेला, पंत खांब्यावर काढून घेतले व गुपचुप स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा तेथेच बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तुम्ही सहनशक्ति सरोस्वरच विविज नाही. कदाचित तुं मिद्धि किंवा मंत्रक प्राप्तीसाठी पक्क करीत असशील. तर यहा जमें सांगावयाचें आहे कीं तुम्हा तो प्रयत्न त्या शास्त्र कुमारांसारखा व्यर्थ आहे ज्यांनीं मंत्रक व वैवीशकी यांचा लाभ करून घेतला होता तरी त्यांचा गर्भनाशच झाला. त्यांची मोट ही तुम्हा सांगतो. ऐक.” असे सांगून तो गोंध सांगू लागला.

कुसुमपुर गांवाच्या राज्यांत ब्रह्मवादा नावाचे एक गांव होते. त्या गांवा किणु-

वेताळाच्या गोष्टी

“सर्व शरीर नवनून देण्याची विद्या मला अवगत आहे.” तिसरा म्हणाला.

“शरिरांत माण मतिष्ठा करण्याची विद्या मला अवगत आहे.” चौथा म्हणाला.

आपल्या विद्येचा प्रताप दाखविण्यासाठी ते हाडांच्या शोधार्थ निघाले, रात्रांत एका बागीं त्यांना एक हाड मिळाले. ते एक सिंहाचे हाड होते. हाडावर मांस नव्हत्याची विद्या अवगत असलेल्या भावाने त्यावर मांस नव्हते. दुसऱ्याने त्यावर लक्षा इ रोम नव्हिले. तिसऱ्याने सर्व शरीर निर्माण केले. ते एक सिंहाचे शरीर होते. चौथ्याने भीतभीतच त्या शरिरांत प्राणप्रतिष्ठा केली. त्याबरोबर त्या सिंहाने चौघांना खाऊन टाकले.

शेव्हावर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“त्या चौघांपैकी कोणत्या अपराधमुळे

चौघांचा जीव गेला? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तुं दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील.”

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—“सिंहाच्या देहात प्राणप्रतिष्ठा करण्याच्या बाबताच सर्व पाप लागणार! त्याने सिंहाची सृष्टी केली नाही असे कोणी म्हणेल. परंतु सृष्टी होण्यापूर्वी तिघांना कोणत्या प्राण्याची सृष्टी होत आहे या गोष्टीची कल्पना देखील नव्हती. प्रत्येकाने आपापल्या विद्येच्या प्रतापाचे प्रदर्शन केले होते. परंतु चौथ्याने सर्व माहीत असून सुद्धा होळे मिटून काम केले.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाच्या फांदीला जाऊन लांबकटू लागला. (कल्पित)

मनांतले ओळखले

एका गांवीं एका गरीब वाईला तीन मुले होती. तिला तिसरा मुलगा झाला तेव्हा तिच्या पतीला मरण आले. काही दिवसांनी ती मृतः आजारी पडली तेव्हा तिने आपल्या दोघां मोठ्या मुलांना जवळ बोलावून त्यांना समजावून सांगितले की त्यांचा धाकटा भाऊ चिंदबर जेवून लहान आहे. त्याला कोणत्याही प्रकारे प्रास होता काय ना. त्याला त्रास झाला तर तिच्या आरम्याला शांति मिळणार नाही. दोघां मुलांनी आईने त्यांच्यावर टाकलेले काम पुरे करवयाचे कबूल केल्यावर त्या गरीब वाईने होळे मिटले.

चिंदबरचे दोघे भाऊ शेती करीत व आपल्या लहान भावाचे प्रेमाने भरणपोषण करीत. अगदी राजकुमारासारखा तो लहा-

नाचा मोठा झाला. आपल्या मोठ्या भावांनी विसरतात असे राहून शेतकीची केलेली कामे पाहून त्याला कमीपणा वाटू लागला. कारण तो इस्तरी केलेले उत्तमोत्तम कपडे घालून हिंडे फिरा. पण त्याचे भाऊ गावंढळासारखे राहता. त्याला वाटे की आपण पालखांत किंवा अंबारीत हिंडावे.

धाकट्या भावाचा उच्चाटपण्या वादतच गेला. पण त्याच्या दोघां भावांनी तिकडे दुर्लक्ष केले. कारण त्यांनी आईला वचन दिले होते.

काही दिवसांनी दोघां मोठ्या भावांची लहमे हाली. चिंदबर घरात जाडोपासारखा रावनेला, त्याच्या भावज्यांना आवडला नाही. त्यांनी आपापल्या पतीला सांगितले.

ते म्हणाले—“हँ पहा, जव्ही आईला बचन दिल्लें होतें, त्याका कांहीं कष्ट कित्या त्रास होऊं देणार नाहीं.”

“कष्ट कोण घायला सांगत आहे? त्याला लहानपणी जेवणाखाणाचा त्रास होऊं नये पणत्याच त्याचा अर्थ होता, त्याला आयुष्यभर पोळ्यासारखा पोवण्याचें बचन नव्हतें दिल्लें. याशिवाय त्याचें लग्न होणार त्याचें स्वतःच्या पायावर नकां का उभे रहायला?” त्यानीं आपापल्या परीनें आपल्या आपल्या नवऱ्याची समजूत घातली. कोणां माव्यांना ती गोष्ट घटली. राधांना

बोटण्या करून घेऊन आपापला संसार निरनिराळा वाटणें. चिदंबरळा वांटो म्हणून मिळाला बडिलोपाजित घर आणि घरानल्या मर्ते वस्तु.

चिदंबर आतां एकटा पडला. त्याला स्वतःच्या उदर निर्वाहाची काळजी वाटूं लागली स्वतःच संपादनक्षील करवा लागीं एके दिवशीं तो उषाशीच पडून राहाला आणि शोषी गेला

त्याला एक श्री म्हासांत दिसली ती त्याला म्हणाली—“वाळ! मी तुझी आई! तुझ्या मनांत निरनिराळ्या महत्वाकांक्षा आहेत. पण ईश्वररूपेस्त्रिवाय त्या पुण्या होणें शक्य नाहीं. तुस याच्या मनातली गोष्ट ओळखण्याची बिम्ब शक्ति मी तुला देते त्या शक्तीचा सदुपयोग करून तूं आयुष्यभर सुखी रहा. त्वेडेगांवांत राहाणें ज्यांना कठीण वाटतें त्यांना शहरांत जाऊन रहावें लागतें. तूं राजधानींत जाऊन रहा आणि राजाश्रय संपादन कर.

सकालीं द्वाय सोडली तेव्हां “खेडेगावांत राहणें कठीण झालें कीं शहरांत जाऊन रहावें?” हा प्रतिध्वनी म्याच्या कानांत घुमूं लागला. तो कोणाका कांहीं सांगि

तल्याशिवाय राजधानीच्या गांवीं गेला व राजवाड्यांत जाऊन तेथील अधिकाऱ्याजवळ कांहीं तरी काम देण्यास विनंती केली. चिदंबर अंगापिडानें बळघाकट आहे हें पाहून अधिकाऱ्याचें त्याला दारावर बाहेर देण्यामाग्रीं नेमलें

एकदां राजाकडे एक सामंत राजा आला. तो आंत जात असतां चिदंबरनें त्याला लक्षपूर्वक पाहिले व घाबत जाऊन शोकरीवर नेमणाऱ्या अधिकाऱ्याला म्हणाला— “आतां आंत गेलेला मनुष्य दुष्ट आहे. तो आपल्या महाराजांना बघ करण्याच्या हेतूनें उडविलें पाहिजे.”

आला आहे. विष लावलेला सुरा त्यानें उपवून ठेवलेला आहे.”

त्या अधिकाऱ्यानें प्रथम चिदंबरच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. पण त्यानें ज्ञानाच आग्रह केला व तो जवळ नजळ पाटीसख लागला तेव्हां त्याने त्याला मंत्र्याकडे नेलें.

मंत्र्यानें त्याला विचारलें—“तूं ज्यांच्यावर असा संशय करीत आहेस ते कोण आहेत हें माहीत आहे का तुला? ते महाराजांचे एक मित्र आहेत. तूं मित्रदोह केव्हासारखे होईल. तुझे डोळे जावल्या महाराजांना बघ करण्याच्या हेतूनें उडविलें पाहिजे.”

तेव्हा मंत्र्यांनी चिदंबरूने सांगितलेली गोष्ट कळविली. राजाला आश्चर्य वाटले व त्याने अडती घ्यायला परवानगी दिली.

मंत्री काही सैनिकांबरोबर आत गेला व सामंत राजाला म्हणाला "क्षमा करा! आमच्या नियमाप्रमाणे महाराजांच्या भेटीस येणाऱ्या प्रत्येकाची आम्हांला अडती घ्यावी लागते. तें ऐकून त्याचा चेहरा खाडकून त्याची उतरका. जवळी नेड असता बिगांत बुडयलेला सुरा सांपडला. त्यावर शत्रुराजांनी मुद्रापण होती.

सामंत राजाला शिरच्छेदाची शिक्षा देण्यात आली व चिदंबरूला राजाचा मारा अंगरक्षक म्हणून नेमण्यात आले. आज्ञा ती राजदाख्यांतच राखदिवस राहून लागला आणि वारल्याला अनेक वर्षे काटली होती राजाला एक झुंजगी व दोन मुलमं होते. दामदासी त्यांच्या सेवेला तेव्हां हजार असत

एकदा एक दासी राजाचे नाट घेऊन घेत असता चिदंबरूने तिच्याकडे लक्षपूर्वक पाहिले. ती निवून गेल्यावर तो राजाला म्हणाला "महाराज! या जेवणाला आण हात लावू नये. यांत विष काळविते आहे. या दासीला शत्रू राजाने लांच दिली आहे.

ही एका चिंतन पावल्याला विष दिल्याची गोष्ट लहान पिढीकडून बाहेर टाकिली."

राजाने आपल्या अज्ञांतले दोन घास माज- राळा घातले. खालचावरीलर मांजर अमिनीवर तडफटून मरून गेलें. त्या दिवशीं राणी दासीच्या विडकीजवळ एक मनुष्य आला. त्याला तिने एक चिड्डी दिली, जवळच लपून असलेल्या राजाच्या डेरानें त्याला एकडले व त्याच्या हातांतून तें पत्र काढून घेतलें. पत्रांत राजाचा विष दिल्याचें लिहिलें होते.

दुसऱ्याच्या घनांत काय आहे हे राजाच्याची अवभुत तत्कि पाहून राजा

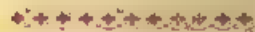
चकित झाला. चिदंबरूने राजाला त्याच्या बाईनें स्पर्शांत येऊन ती शक्ति दिली असल्याचें सांगितलें.

"वरमग माझ्या अधिकाऱ्यांत विश्वासपात्र कोण नाही हें सांग." राजानें विचारलें. राजाचें सर्वांकडे व्याहाळून पाहलें व म्हणाला "सर्व विश्वास पात्र आहेत." त्याच्यासारख्या वैवीशक्ति प्राप्त असलेल्या एका अधिकाऱ्याला नेमणें हिताचेंच ठरल्या- बद्दल राजाच्या मनाचें समाधान झालें.

एके दिवशीं राजा म्हणाला-"चिदंबरू! मी एक गोष्ट विचारावी म्हणून बरेच दिवसां-

बांदोबा

पावून विचार करीत आहे. माझी मुलगी आतां लयाला योग्य झाली आहे तिच्यासाठी योग्य वर म्हणून अनेक राजकुमार सांगून आले. पण राजकुमारांचे नांव काढले की ती म्हणते "मला मुली लग्नच करावयाचे नाही" तिच्या मनांत काय आहे ते. तू ओळखून सांगशील तर पत्तर माटे उपकार होतील."

चिदंबरने राजकन्येकडे ध्यानपूर्वक एकदां पाहिले व म्हणाला—"राजकुमारीला आपण पाहिलेला एकही वर पसंत नाही. तिला जी पसंत आहे तो आपल्याला पसंत पटणार नाही म्हणून ती मरें उत्तर देण्याचे टाळीत आली आहे."

"तिचे प्रेम कोणावर आहे, हे सांगशीक का?" राजानें विचारलें.

"तिचें माझ्यावर प्रेम आहे." चिदंबर म्हणाला. राजानें नकिण हाऊन मुलीकडे

पाहिले व तिचा लाजलेला चेहरा पाहून व ती मातंतल्या माझांव हंसत तेथून निघून गेलेली पाहून चिदंबर म्हणाला तें खरें अमल्याची भाऊ राजाला पटली.

राजा विचारांत पडला. चिदंबर हंसू लागला. राजानें त्याला विचारलें—"माझ्या मनांत काय आहे, हें कळलें वाटतें तुला?"

"होय! माझ्यासामना गरिबांशीं राजकन्येचें लग्न आपल्याला आवडलें नाही. हा अपराध मुलीचा आहे म्हणून मला दंड कन्यास आपले मन तयार नाही. होय ना?" चिदंबरने विचारलें

राजानें चिदंबरशीं मुलीचें लग्न करून देण्याचें ठरलें असल्याची घोषणा केली. दोघांचे धाटामादानें लग्न झालें. त्याला पालवीत व अंबारीन बसायला मिळाले

परोपकारी गोपाळ

गोपाळ ज्या प्रांतांत रहात असे त्या प्रांताधिकाऱ्याच्या मुलाचा वाढदिवस आला पाटील, कुळकर्णी व इतर अधिकाऱ्यांना विमंत्रणें आली. गोपाळच्या गांवचा पाटील आजारी असल्या कारणाने जाऊ शकला नाही. त्यानें गोपाळच्या हातीं शेंभर रुपये किमतीचा एक हार गावकऱ्यांतर्फे भेट म्हणून आणि आक्षीर्वादानें एक पत्र लिहून देऊन गोपाळला गांवचा प्रतिनिधि म्हणून पाठविलें.

गोपाळ मकाळीं उत्राडनाच निघाला. वारा भैल काळून गेल्यावर तो प्रांताच्या मुख्य गांवीं पोचला. थुलीनें मासलेले कपडे काढून देवून घुतलेले कपडे अंगांत घातले प्रांताधिकाऱ्याचें घर सुमारे एका मैलावर होते. छान हस्तरी केलेले नवे कोरे कपडे

धाळून धाटामादानें जाणारे लोक गोपाळला मटल. एक गरीब फाटके कपडे धाळून एका जागीं उभा होता. त्याच्याबरोबर त्याची चार मुले अर्धनग्न स्थितीत उभी होती ती गरीब येणारा जाणाराकडे भीक मागत होता. पण त्यांच्याकडे कोणाचें लक्षच नव्हतें गोपाळ जवळ येताच तो गरीब माणूस केविल्याप्या आकाशांत म्हणाला "गरिबावर दया करा. एकादें जुनें पोतरे असल्यास वा. या फाटक्या कपड्यानीं गेलों तर वेवायला कोणी आंत देखील सोडणार नाही"

"माझ्याजवळ कापडे आहेत ते हे आहेत. मी बाहेर भांगारून आला आहे" असें सांगून गोपाळनें आपली पिशवी दाखविली

“या, नेच.” ज्ञानवानें ती गरीब मनुष्य म्हणाला. गोपाळने कणडे दिव्यावर “चला, तुमच्या आईला बोलावून घेऊन जाऊं आ.” असे म्हणत तो आपल्या आपडीकडे निघाला.

जाणवती थोडें अंतर जावून गोव्यावर गोपाळला अचानक एक कष्ट दृश्य दिसलें. एक घोव्याची गाडी रस्त्यावळन गाजूच्या शेतात जाऊन चिखलांत रुतली होती. त्या गाडीत एक श्रीमंत मुसवस्तू गृहस्थ बसले होते. त्यांच्याबरोबर सुंदर उंची कपड्यांचे गाऊडें व चांदीचे सामान होते. गाडीवाला

आपलें उतरून घोव्याला चिखलांतून गाडी बाहेर काढण्यासाठी ओढू लागला. गाडीत बसलेल्या मनुष्य म्हणाला—“घोव्या बघी कुणाका तरी!”

गाडीवाला रस्त्यावळन येणारा जणू राख जाकाका जरा हात लावा म्हणून विनंति करीत होता. परंतु चिखलांत कोण उतरणार? कोणी तयार होईना. प्रतार्थकाच्यावर बरी घाणेरक्या कपड्यांनी का लायचें.

त्याच वेळी गोपाळ जवळ आला. गाडीवाल्याने त्याच्याजवळ हात जोडून विनंती केली—“गाडी रस्त्यावर आणून घावला जरा हात लायतां का? वथा होईल गरिबावर मांड समोर आलेला पाहून थोडा विचकला आणि शेतात शिरला.”

“अरे कांणी फुकटांत हात लावील को? चोक ना, वेईन चवली किवा पावली म्हणून.” गाडीत बसलेला तो तहण मनुष्य जाळय देणें म्हणाला.

गोपाळने आपल्या हातातली पिशवी वाजूला ठेवली. थोडर जरा कर नांधून घेतले व गाडीच्या जाकाळ हात घातला. गाडीवाल्याने घोव्याला पुनकावून जरा

प्रास्तावक दिव्याबरोबर गाडी हलकी व रस्त्यावर जाऊन उभी राहाली. गोपाळ आपली दिवली वेण्यासाठी मागे घळला तेव्हा त्या श्रीमंत मनुष्याने एक चवली त्याच्याकडे केंपली व म्हणाला—“हें वे बक्षिस.” आणि गाडीवाल्याला गाडी हाकायला सांगून निघून गेला. चवकी करणें तर दूरच त्याने वकून गोपाळकडे पकटां कुतूहलापूर्वक पाहिले देखील माहा

गोपाळ ती चवकी व पिशवी उचलून घेऊन शेजारच्या काळव्यावर गेला व चिखलांत घास झालेले हात पाय स्वच्छ धुवून घेतले. तो परत रस्त्यावर आला तेव्हा त्याला एक छानशी डबी दिसली. त्यात एक हिम्याची अंगठी होती. ती त्या गाडीत बसलेल्या माणसाचीच असणार व त्याच्याकडे ती पोचली केली पाहिजे असे त्याला वाटलें पण त्याने त्या माणसान्वे मोड देखील पाहिले तव्हेंत गाडीवाल्याकडे तो ओळखत होता. गाडीत बसलेल्या माणसाच्या हात लांब मिशा मात्र त्याच्या लक्षांत होत्या. त्याच्या डोव्याला एक मोठे पापोटें होतें हें देखील गोपाळला आठवले त्याने तो मनुष्य घेतला तर त्याला ती

डबी घायचें ठरवून डबी उचलून पिशवीत ठेवून घेतली

प्रांताधिकाऱ्याचे नांव होतें संसु नाईक. त्याच्या दरबानानें गोपाळच्या कपड्यावर चिखलाचे डाग पाहून व त्याचा तो मांवटी पोशाख पाहून त्याला आठ जाकें दिलें नाहीं. एका अधिकाऱ्याने त्याला विचारलें “कोण रे बाबा तुं वरें, ज्ञा निकडे? जेवणावळ चालली आहे तिकडे.”

गोपाळने आपल्या मावच्या पाटावचे नांव सांगितलें व म्हणाला “मी त्यांच्या बतीने आशीर्वाद म्हणून भेट घेऊन आलों आहे.”

"गाडीला आवारी जातेन तः स्थाना दुसरा नाही का कोणी भेटला? तुम्हाच कां बरे पाठविले त्यांनी? काय पण अवतार आहे? म्हण, प्रांताधिकार्याच्या मेटास आली आहे स्वारी!" असे सांगून तो अधिकारी इतर पाहुण्यांच्या सेवेस हजर झाला.

"ठीक आहे, एवढी भेट पांचवी केलीन तर पुढे" असे म्हणत गोपाळने आपली पिशवी पुढे केली.

"तू तरी बळगच विसतो आहेस सरकार प्यारीस कळले का भेट देणारा स्वतः आला नयन फक्त भेट पाठविली

आहे तर राम येईल त्यांना. वा, परत जा!" तो अधिकारी म्हणाला.

गोपाळ तेथून बाजूला गेला आणि व्हडा-व्हात जाऊन बसला. ज्या कामाकरिता आला होता ते काम पुरे न झाल्याबद्दल त्याला वाईट वाटले. नवे कपडे विकून घेऊन घालून जावला वेळ पुरेसा नव्हता. याच विचारात बसला असता एक मोठे पागाोटें वातलेला एक धीमंत मनुष्य निचारांत तिकडे येत असलेला दिसला.

जी गाडी चिखलांत स्तब्धी होती त्या गाडीत बसलेल्याच तो मनुष्य होता. प्रांताधिकार्याचा तो वैयक्तिक सचिव होता. पाहुण्यांना येण्यासाठी काही कापड, चमच मुलासाठी अंगाठी बगैरे काही पदार्थ घेऊन येण्यास त्याला प्रांताधिकार्याने राजराज पाठविले होते. ते काम पुरे करून पडत येत असता गाडी चिखलात रुकली व त्यावरत बाकी सर्व प्रकार बघता थोडा विचकून शेतांत शिरला तेव्हाच अंगाठीची डबी त्याला स्मर्यावर पडली होती. परीं आख्यावर त्याने पुष्कळ शोध केला पण ती डबी सांपडली नाही.

शुभनाईकाल अंगाठी हरवल्याची गोष्ट कळल्यावर मनस्वी राग आला व त्याने

चांदोबा

आपल्या सचिवाला कमीकर निवून जावला सांगितले. अज्ञात-चेत मान ग्राही झाल्याने तो बाहेर आला तेव्हाच त्याला समोर गोपाळ दिसला. आपण चवली फेकली होती ती याच माणसाकडे असे अंदाजाने त्याला वाटले व त्याने निस्कोच गोपाळ जवळ येऊन विचारले "माझी गाडी शेतातून बाहेर काढायला हात लावला तोंतूच का?"

"हाय, तो मीच। कां काही विरोध काम आहे का?" गोपाळने चकित होऊन त्याला विचारले.

"नाही, एक अंगठी टपकली डबी दिसत नाही. गाडीतून पडली असावी दिसली का तुला?" त्याने गोपाळला विचारले.

"ती आपली डबी होती का? पण आपण कोण हे नाही मला माहीत मी तुम्ही पाहिले आपल्याला पूर्वी कधी. तुमचीच होती हे कळायला मार्ग." गोपाळने विचारले.

"बालू बटवट करू नकोस. झुकाव्याने डबी दे इकडे!" ऐतूत दटावीन तो गोपाळला म्हणाला.

चांदोबा

"दे पहा ही डबी सचक्याना आपण मला पाहिले असेल व आपलीच डबी म्हणून मागत नसाल कदा कदा? म्हणून तुम्हाला ओळखणाऱा कोणी असेल तर सांगा. त्या गाडीवाल्याने येऊन आपलीच डबी आपल्यास घांगितले तरी पुरे!" गोपाळ म्हणाला.

आपण एवढे मोठे अधिकारी आणि एक व काश्त मनुष्य असो आपला अपमान करतो म्हणजे काय? गाडीवाला सार्ह ओळख देणार होय. असा विचार करून गोपाळला मागयला त्याने हात उभारला

गोपाळ तसा लेवापेचा नव्हताच त्याने त्याचे होन्ही हात धरून देवले.

या गडबडीत तेथे लोकांची गर्दी जमली. सर्व गोपाळच्या बाजूने गोळत होते. म्हणाले—“हा मनुष्य म्हणत आहे त्यात गैर काय आहे? एवढा किमती माल ओळख परत्याशिवाय कसा काय मिळेल हो? गाडीवाल्याने ओळख दिली म्हणजे पुन्हा काही कमीपणा येईल वाटते?”

तेव्हा त्या अधिकाऱ्याने गाडीवाल्याला गाडी घेऊन बोलावून आणण्यासाठी एका नोकराला पाठविले. गाडीवाल्याने येऊन साक्ष दिल्यावर गोपाळ अंघरी धावला कथूल झाला.

सिकडे शंभू नारिकाच्या कानावर अंघरी सापडली असल्याची बातमी पोचली. तो बाहेर आला तेव्हा गोपाळच्या तोंडी त्याला

सर्व वर्तमान कळले. त्याचे मळके कपडे पाहून नोकरांनी गोपाळला आंत येऊ न दिल्याबद्दल प्रताधिकारी विलगिरी व्यक्त करून त्याला आदरपूर्वक बाहेर बोलावून येऊन घेला. म्हणाला—“तुमच्या औदार्याचे कर्ण धी फार एकलें आहे. पण भेटीचा योग आज प्रथमच आणि अद्या त्हेने येत आहे.” प्रांताधिकार्याने गोपाळचा आधिपत्य स्त्कार करून त्याला त्या दिवसाची आठवण म्हणून घोस्तर पागेटें दिन्ने. त्याच्याबरोबर पाटलांकडे एक धोतर पागेटें पाठविले.

आपल्या मालकाने त्याचा इतका स्त्कार केला त्याच्या करवी आपण आपली गाडी चिखलंतून बाहेर काढविली आणि मजुरी म्हणून त्याला चवली वेळ केळी होती, याबद्दल आताधिकार्याचा सचिव खत्रील झाला.

लोहजंघ याची गोष्ट

फार पूर्वी मद्रुग नगरीत एक मद्रुग नांवाच्या एका ब्रह्म देवतासील, रूपिणी नांवाची मुलगी होती तिच्या संपाळा साजेस असेच तिचे नाव पण होते एकदा पूजेच्यावेळी देवळात गेली तेव्हा तिच्या एक सुंदर तरुण पुरुष दिसला त्याच्या रूपावर ती दत्तकी भाळली की तिने वरी बोव्यावर एका दासीला पाठवून त्याला आपल्या घरी बोलाविले

त्याला बोलावण्यास दासी कां आली आहे हं न्याला कळायला वेळ लागला दाही तो दासीला म्हणाला “माझे नांव लोहजंघ आहे मी एक घरीच बांधण आहे माझ्या- जवळ एक कुऱ्हाटी कवडीवेल्हीक नाही तुझ्या मालकिणीची सेवा करावला. माझा नाद माड, म्हणजे!”

“माझ्या मालकिणीक आपल्या पैशाची गरज नाही,” दासी म्हणाली. ते म्हणून लोहजंघ दासीबरोबर जपण्यास नकार झाला लोहजंघ आलेला पाहून रूपिणीकडे फार अनंद झाला परंतु मकरदंष्ट्रा राग आला तिला वाटले की हा काण भिकारज्ञा आला आहे या रूपवर्णीत? या दृष्टी तो आल्याने रूपिणीकला मात्र आपला जन्म मार्शक झाल्यासारखे वाटले. तिने त्याला जावड करून आपल्या घरी ठेवून घेतले तिला स्वर्ग “दशागुळे उरला” असे वाटें लागले ते पाहून रूपिणीकची आई म्हणाली.

“या भिकारख्याला परांत प्रामुनकाय मिळणार नुसता? आपल्या देवतासीच्या जानीला पुरुषाचे रूप पाहून काय करावजे आहे? त्याचा पैसा पहावयाचा असतो, वेडें मुळा!”

आई पण मला हा पावाहून आण्य धिय वाटता मला पैशाचा मोठा आवे का मुन्हां असे काहीं बोले नकोस ॥” रूपणिका म्हणाली.

मुलीचे ते शोळणे ऐकून मकरंदेष्टला राम आला. मुलीच्या डोळेबिरुड व निव्या नकळत लाहजंघला घरातून कसे हाकवून लावावे याचा नी विचार करू लागली.

एकदा रूपणिका देवळात गेली असता लाहजंघदेवीक कोठे तरी घराबाहेर गेला होता. तेव्हा एक अजिब राजकुमार काहीं सैनिकांना बरोबर घेऊन रस्त्यावरून जात

अस्तां मकरंदेष्टला दिसला. तिने दामीला पाळवून त्याला बरोबर बोकाविले व म्हणाली— “एक भिक्वरडा माझ्या घरी येऊन धरणा ठेऊन बसला आहे. तू त्याला घराबाहेर काढलास तर माझी मुलगी पुढ्याबरोबर राहीक.”

त्या अजिब राजकुमाराला त्यात नकार देण्यासारखे काहींच नव्हते. काहीं वेळाने लाहजंघ परत आल्याबरोबर राजकुमाराच्या सैनिकांनी त्याला ठोकून काढले आणि त्याला बेशुद्ध स्थितीतच रूर रस्त्यावर नेऊन फेंकून दिले काहीं वेळाने रूपणिका आली तेव्हा तिच्या पाठीमागे बडलेले कांड तिला कळले. ही रूप रचली. ते पाहून ती अजिब सजकुमार निघून गेला.

लाहजंघचा एक तर अपमान झाला होता. याशिवाय त्याला वैभिकेचा विरह सहन करू नसल्याने मकरंदलावर मूड प्यायची इच्छा त्याच्या मनात आली. परंतु लगेच त्याचे मन पालटले व त्याला म्क्तच्या जीविताचा शीट आला. तो सीधवात्रेला निघाला.

तो एका बाळवंदानुब जात अस्तां ऊन वाहल्याने लहानेने त्याचा जीव कासावीस

होके लागला. सावळी नांवाला मुला कोठे दळती त्याला एका जागी मेलेला दहा दिसला. गिधाडांनी त्याचे सर्व मांस तांडून लाळे होते व हत्तीचे पांढे सर्व रिकामे मुद्देसारखे झाले होते. लाहजंघ हत्तीच्या पोटात जाऊन बसला तेव्हा त्याला बरे वाटले व आप पण लागली.

आप मोडली तेव्हा मुसळपार पाऊत पडत होता. हत्तीचे शरीर पाण्यात तरंगत नवते बेल व ते समुद्रात जाऊन पावले. समुद्रात हत्तीचे ते शरीर तरंगत असलेले पाहून आकाशातून एक मोठा भरडपक्षी उडत साळी आला व हत्तीचा तो मय देह उचलून उडत दूर दक्षिणेकडे लंकातर्फांत गेला तथे त्याने त्या हत्तीला नंऊन हाकले गरुडपक्षी हत्तीचे कातडे चावीने ओडू लागला तेव्हा एक बोटें मागे पडले व जातुन लाहजंघ बाहेर आला मनुष्याला पाहतांच पक्षी घाबरून पळून गेला. काहेर येऊन तो पाहू लागला तेव्हा त्याला आपण म्द्रम त पडत नाही न, असे वाडू लागले.

तेथे त्याला दाम राक्षस दिसले. त्याला पाहून त्याला अर्शान्त पीति घाटली. ते वेळीस त्याला पाहून घाबरले. कारण रामाने

समुद्र पार करून तेव्हा लंकेचे राज्य जिवले तव्हा राक्षसाची जी त्रेधा डडगळी होती ती त्यांना आठवली नंतर स्थानी जापसात म्द्रा मसस्त केली व दोघांपैकी एक जण विभीषणाकडे गेला आणि एक वनुष्य समुद्र पार करून आज्ञ्याची दाती त्याने विली विभीषणाकडेलील घाडी नीतीच वाटली त्याने लाहजंघला आदरपूर्वक बोलावून आणायला सांगितले. दोघे राजस त्याला वाळावून विभीषणाच्या दरबारांत गेले. लाहजंघने मोठे पणाना आव आणून विभीषणाला आजीर्वात्र दिला.

विभीषणाने त्याला परित्यक्त विचारून या ठीपात कसे काय येणे झाले, असे नम्रपण विचारले.

तेव्हा लोहजंभर्त ही कपोलकल्पित गोष्ट बाला सांगतली.

'मम मदरं च राहणारा एक गरीब बाकण आहे. याकडे माझे लक्षणंय राखिली असून मला अंगण मी तारायणचं नामस्मरण करून वेडतर मपश्रव्य केली. तेव्हा मला म्हालात साक्षात्कार झाला. देवाने मला आज्ञा केली की मी विभीषणाच्या वरचाही ना तो माझा भक्त आहे. तो तुला मन

गुराद दाखिना देईल. पण मी विचारले- "नामावणा' कोठे मी व कोठे लगेच रात्रा विभीषण' तेथेच पोचायचें कर्म?" हाच आजच भेट होईल." तेव्हा म्हाला आणि अनुधान पंगला सकाळीं साडी घालून पोहोचली तेव्हा मी समुद्रपार लफला पडून पोचला होतो. हे कसे घडले हे ना देवच जाणें."

विभीषणाकडे तें भवें खर वारलें कारण भुरग्याच्या कृपेविना कोणी मनुष्य लफला येऊन पंचवर्णे शक्यच नव्हतें. त्याने आपल्या गळस सैनिकांना पाठवून स्वर्णमाला वर्षे-संततया एका महड पदयाला आपविलें व म्हणाला "तु मनुशानशरी जाऊन नामावणाकडे हा वृत्तहार अर्पण कर." असे सांगून त्याने लोहजंभेला शेख, चक्र वगैरे आभूषण देऊन निरोप दिला.

लोहजंभे विभीषणाचा अतिवि म्हणून अकेंद राहिला. तेथील आश्रयें त्याने साहिली विभीषणाचे दिलेली वस्त्राभूषणें घेऊन व महड पदयाच्या पाठीवर बसून लोहजंभे मंदुरना परत आला. तो मगला- वर एक निर्जन शरीर उतरला. पदयाला एका दारी बांधून ठेविलें. त्याभूषणें कोठे

ठरी ठेवून दिला. गावांत जाऊन साऊन "मी विष्णु आहे व तुझ्या मठी मोठा पिऊन घेतले व पदयाला सायंका घेतले. आला आहे."

संध्याकाळी विष्णुसारथी बसें रहाभूषणें रूपिकाचें त्याला मनस्कार करून आणि शरव, चक्र, भट्टा आदि भूषण करून म्हणाली "देवा नया कळीस या गरिबा पत्न्या विष्णुचें रूप घेऊन व मरुदावर सर' ती त्याला आन मोलातून घेतून घालून आण विरश्वा घालीन कारा गली, लोहजंभे कांही वेळ निव्यावरावर वेळ किमून जाणें असनाद कळा आणि म्हणून पुन्हा पदयाच्या पाठीवर बसून आल्याची घोषणा केली.

जसनाद एकून रूपिकाचा बाहेर आला. दुसऱ्या दिवशी उज्ज्वलयावर रूपणकळा मृत निष्णु आचरणा मरी आयेला पाहून बाटले की मी जाता मृत निष्णुची पत्नी निळा आनंद झाला. लोहजंभेने पदयाला झाले आहे आता सामान्य मनुष्याप्रमाणेच एका बाजून बांधून ठेवले व म्हणाल, बोलण्याची मला काय गरज."

पुढीच्या वागण्यांत फरक झालेला पाहून मकरवंशाने विचारले—“पुढी ! काय ग झाले आहे तुला ! अशी काय वागतेस !”

पण रूपणिकेने काही उत्तर दिले नाही. तेव्हा तिच्या आईने अनेक वेळा तिला पुन्हा पुन्हा विचारले. आतां बोलणे भाग आहे हे पाहून रूपणिकेने पडसात्राद उभी राहून तिचे प्रत्यक्ष चिप्युळी कसे प्रेम बडले व ती तिला कसा येऊन येतून गेला, हे सांगितले.

प्रथम झातारीचा त्या सर्वांवर विश्वासच बसला. परंतु तिने स्वतःच्या डोक्यांनी होती. लोहजंभ तिला पड्यावर बसवून

लोहजंभला मरुडावर बसून रात्री येताना पाहिले. दुसऱ्या दिवशी पडसात्राहूनच ती पुलीला म्हणाली “पुली ! सरेंच तूं स्वर्गा-लंकांतल्या देवीत सामील झाली आहेस. मी जशी आहे, तुला माहीतच आहे. आतां तूं मला सदेह शक्ति मिळेल असे काही तरी कर. त्यासाठी काय करावे लागेल, हे आपल्या पतीला विचारून घ्या.”

रात्री लोहजंभ आपल्यावर रूपणिकेने आपल्या आईने जी इच्छा व्यक्त केली होती त्या विषयी विचारले तेव्हा ती म्हणाला— “पुली आई आहे पापीण ! म्हणून तिला स्वर्गात प्रवेश मिळणें असक्य. पण तिले कपटवेष केल्यास तें देखील शक्य होईल. वेकूट एकदशीच्या दिवशी विकुंठद्वार उघडतें. तेव्हा तुझ्या आईने हांकसादि देवांच्या मोळकयला देण रूप घेऊन प्रवेश करावा. तेकराच्या प्रभुधाना मुंडन करावे लागते. तांटाच्या एका बाजूला काजळ कासले व दुसऱ्या बाजूला कुंकू घेवून घ्यावे.”

दुसऱ्या दिवशी ती आला तेव्हा मकर-वंश स्वयंप्रमाणे वेष घालून तयार बसली होती. लोहजंभ तिला पड्यावर बसवून

कादोवर

देवळाबघळ आला. देवळासमोर एक विशाल ध्वजस्तम्भ होता व त्यावर एक मोठा दगड होता. लोहजंभने झातारीला त्या दगडावर येवले आणि “मी आपलाच तुझ्या पुलीला घेऊन !” असे सांगून विघ्न गेला.

एकदशीच्या दिवशी रात्री लोक जागरण करीत होते. लोहजंभ स्वाध्याकळे गेला व आप्ताशानून म्हणाला “जान मयम्मार सर्व गांधावर येणार आहे. तुम्ही सर्व हरीच्या आभयाला जा !”

नंतर स्वतःचा वेष काढून घेवून ती सामान्य वेष करून आला. येणाऱ्या शक-टाळा नोंद घेण्यासाठी लोक तयार होऊन वाट पहात होते.

त्याने मकरवंशकडे पाहून “अपम्मार अपम्मार !” अला घोष केल्याबरोबर लोक जोरठ्ठ खगले—“माते ! खाली पडू नकोस !”

मकरवंश तें ऐकत स्वतःला समाकून धांभावर बसली होती. सकाळी राजाला ती बातमी फळली. लोकांनी त्या विष्कृत रूपान मकरवंशला ओळखले व सर्व हसू लागले. रूपणिकेला तें कळलें तेव्हा तिने आपल्या आईला सांगीं उतरविलें व घडलेलें वृत्त सर्वांना सांगितलें. तेव्हा राजा म्हणाला— “या मकरवंशाने कित्येकांना बाजपर्वत अनेक प्रकारे ठकविलें आहे. तिला ठकविणारा कोण आहे हें मला कळलें तर मी त्याला आपलें राज्य देईन.”

तें ऐकून लोहजंभ पुढें आला व त्याने मकरवंशवर खूब उगविण्याच्या हेतूने काय काय केलें हें वर्णन करून सांगितलें. विप्रीयणाने दिलेले शंख चक्रादि हातविले राजाने त्याला मादीवर बसवून रूपणिकेशी त्याचे लग्न करून दिलें.

हम्रांचें नांव नको!

सह्याचि वें लाटली असनील, काश्मीर राज्यांतल्या होंगराला प्रदशांत एका पर्वत शिखरावर म्हाल वापून एक राक्षस म्हाल असे त्याने हटपाट करून प्रजेला घास देऊन सोने व हिरे मारणक्ये यांचे एक भांड भरून ठेवले होते. तरी नागरिक त्याच्याविरुद्ध कधी बोलले नाहींत परंतु एक शिक्षणी अचानक येऊन तो कोणाला विचारो की तूं आपल्या मुलीशी माझे लग्न करून दे, तेन्हां माघ लोक घाबरून जात, अगदीं बाइलाजान काणी आपल्या मुलीचें त्याच्यासो लक्ष लावून दिले की मुरुगी फार दिवस त्रिंजत म्हाल नसे. राक्षस आपसी एका मुलीशी लग्न करून वा म्हणून येई. मुलीची तर त्रेधा उडून जाई.

अशा तऱ्हेतें चौदीस मुलींचा वीव घेतल्या वर राक्षस पंचवीसाल्या मुलांशीं लग्न करण्वांस गांवाकडे निघाला. एक राक्षस शेतकरी शेतांत काम करीत होता. त्या राक्षसानें त्याला आपल्या मुलीसो लग्न करून देण्यास सांगितले. शेतकरी घाबरला, त्याला मल्लिका नावाची एक मुरुगी होती. जुफतीच ती वयांत आली होती. राक्षसानें गांवल्यामुलें मुलीचें लग्न करून होईल ही एक चिंता नवमी त्याला वाटत असे.

‘मी परवा येईन तुझ्या बरी जेवायला तेन्हां लग्नाविषयीं मागें.’ राक्षस त्याला म्हणाला.

शेतकऱ्यानें घरां गेल्यावर ती चौथे मुलीस सांगितली. पण ती मुलीच न्याली नाही.

‘मी लग्न करीं करीं, आणि लग्नेन तेंच बोला त्रांवा.’ राक्षस आपल्या हातेस फिरकणार नाहीं व आपली गरिबी कायमची निघून जाईल. मुरुगी म्हणाली.

मलिकानें मागितल्याप्रमाणे निघ्या वारान त्याच्या कप हात म्हातेने नें सब ऐसें खर्च करून सशाचे मांस शिजवून तयार ठेवले आणि वर एक पिंप भरून दाखावी दाखण तयार करून ठेवली. मलिकानें दोघार दाखाव्या करून दांकाडी कोरे सुती कपड्यां माथून ओणून खुटीला टांगून ठेवले. राक्षस जेवायला आला तेन्हां एक मोठें पातेंलें भरून सप्ताचे मांस व पिंप भरून अंगूरी दाख त्याच्यामोरें ठेवली.

‘मला भोजवामी देण्यासाठीं तूं बराच खर्च केलेला दिभतो आहेस. माझे जेवण तसें मोठें आहे आणि जवळार पदार्थ मला आवडतात पण फार.’ राक्षस म्हणाला.

‘त्येतें कमला खर्च उंदीर असल्यावर कसला आला आहे खर्च? आणि उंदीर कधी झालेतर मसाला विसाला बाळून उंदराचा रक्ता काय छान तपास होतो.’ मलिका म्हणाली.

‘म्हजें हा उंदराचा रक्ता आहे म्हजेंस? आहे सराच छान शक्यता.

मी आजपर्यंत जिनांजणीशीं कबें केली असनील पण हा रक्ता माहीं कधीं मिळाला लायला.’ राक्षस म्हणाला. नंतर खुटीवर आणि कोनाख्यांत घडी करून ठेवलेलें कापड पाडून त्यानें विचारलें ‘म्हजें तुला विण काम उत्तम येतें म्हणतयचें.’

मलिका जवळीं एक कापड हातान घेऊन म्हणाली ‘हें मी जेवणाच मलिन्यात विणलें. नंतर कपड्यांनीं एक रास होती तिज्जे निचा हात गेल्यावर राक्षसाला वाटलें कीं तिजेंच हें सर्व कापड विणून शिवायला कापून ठेवलेलें दिभतें आहे. त्याच्या

नमरेत मलिकेना गीरव जास्तच वादला. त्यांचा सखुपयोग ! यण मलिकेनरोवर हुंदा मोंभाकर ताव मारुन त्यानें दाख्खी एक धरणीं लिकामी केली. म्हणाला “काय पण दाख आहे” पुण्कळ सर्ब शाळां असेल नाहीं, सुमचा वा सर्वाळा.”

“सर्व् कयका आला आहे ! कुमकीं फळे टाकून देण्यापेक्षां गाळलीं दाख त्यांची. हे सर्व कसब मावया मलिकेचें बरें का.” शेतकरी म्हणाला.

“कुजपया दाक्षांची इतकी उत्तम दाख तयार होते सर ! आन्ही कुजरांना त्यांचला मुलीचीं लसानीं गोष्ट काढली होती. मी घालता. मलिका आली म्हणजे होईल त्याच्याशीं मुलीचें कस कसल दिलें तर

काय देणार !” राक्षसानें विचारलें “मलिकाच नाहीं का एक हुंदा ! निराळा हुंदा आपली काय देणार ! ती सासरी गेली म्हणजे माशी प्राणी कमी होईल त्याची काय वाट ! उकर विच्याचीं जवाचें कस होईल त्यानेंच मळा हुंदा दिला पाहिजे ! आमच्या गांवच्या सावका रावी बायको कुकतीच वारली. तो पुन्हां

कस करायचें म्हणतो आहे, त्यानें माझ्या मुलीचीं लसानीं गोष्ट काढली होती. मी त्याच्याशीं मुलीचें कस कसल दिलें तर

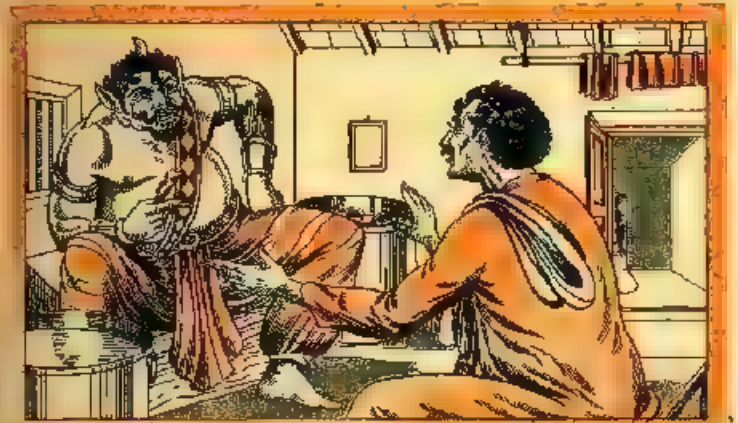
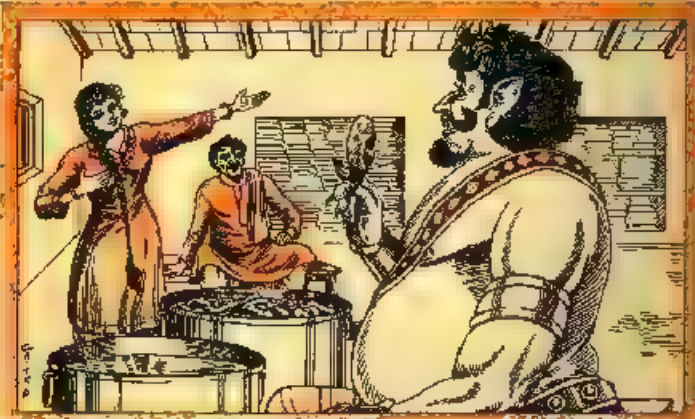
मला सांगले पैसे मिळतील.” शेतकरी म्हणाला.

राक्षसाका राग आला. रागाच्या भरांत त्यानें विचारलें “तूं कोणाजवळ वोलत आहेस, हें लक्षांत आहे ना लुग्या ! मी लुग्या मुलीचीं तुझ्या किंवा तिच्या मनाविरुद्ध कस करायचें ठरविलें तर तूं काय करणार आहेस रे !”

“म्हणजे तुम्हांला मलिकेविषयी अजून पुरी माहिती काढलेली दिसत नाहीं. ती हद्दी आहे हद्दी. धक्दां तिनें हद्द भरला की तिचा मळा कायला तरी ती कामाळा

हात कावणार नाहीं. तिचें मन वळवून तिच्याकडून पाहिजे तें व पाहिजे तितकें काम करवून घ्यावें.” शेतकरी म्हणाला. राक्षसाना पारा थोडा उतरला तो म्हणाला—“बरें, बरें !” आणि हुंदा म्हणून एक मोठी रक्कम देऊं लागला. पण शेतकऱ्यानें मानेनें प्रथम नकार दिला व म्हणाला “तुम्पळ तरी विचीस तर मम्म

करीन तिचें मन वळविण्याचा” राक्षसानें विचार केला की मलिकेकडून मिळालेली दाख व उंदराका जो रक्सा की तिचा मळा कायला तरी ती कामाळा मिळाला त्याची किंमत म्हणून जरी तेवढी

रकम दिली तरी विशेष मुकसान नाही. दाम दुप्पट होईल वसूल लक्ष झाल्यावर, असा विचार करून शेतकऱ्याने मागितली तेवढी रकम वायला राखून घेवून झाला. शेतकऱ्याचे सर्व आयुष्य सुखाने जाईल पक्की ही रकम होती.

“ठीक तेवढी रकम वाणून दे मलिकेलाल उभा. आणि तिच्याशीच बोल कायते जातां ही झालेली आहे,” शेतकरी म्हणाला.

दुसऱ्यादिवशी राक्षसाने रकम आणून मलिकेतमोरच शेतकऱ्याच्या हातांत दिली. मलिका राक्षसाला म्हणाली—“भाइयाशी

लक्ष करणाऱ्यांनी माझ्या दाबे जरी काढून कराच्या कोणतीक, संधार काढकसरीने बाळाचा म्हणून माझ्यासाठी एक निराळा प्रहाळ बांधून दे. ती मी सांगित तसा अक्षय पाहिले. ही पत्तिली बट, आणि दुसरी नट म्हाताऱ्या बदकाच्या पिसाची गाढी काहिले मला झोपल्याला. कारण खूप झोपल्याशिवाय माझ्या हातून कामदेवगळ हात नाही.”

“रखीन तू रागित्यांशी घाबरी नाही मागितलीस करून घायला!” राक्षस म्हणाला.

सजुर लावून काम करविले तर मजुरीचे रैसे फुकट जातील जसा निचार करून मलिकेने सांगितल्याप्रमाणे राक्षसाने स्वतः घेतून करून घर बांधून दिले.

दुसऱ्यांत हिवाळा आला. मलिकेने बावी व उघासाळी असे शिवून तयार केले आणि जरफ पड्डे लावल्याची वाट पाडू लागली. जरफ पड्डे लावले की काश्मीरचे शोक म्हणतात, “म्हाताऱ्या बदकाचे पक्ष आणू लक्ष्मण घाटत.

जरफ पड्डे लागले “बदकाच पक्ष आणू लागले का मुल काम पक्ष जमा करण्याचे.” असा निराप मलिकेन राक्षसाकडे पाठविला

राक्षसाने जरफ पड्डेन असलेले पाहिले आणि म्हणाला “हे कसे तुम्हा जमा करायचे.”

“मुखराज काढते घेतून ये आणि उपसून भर.” मलिका म्हणाली.

मलिकेने सांगितल्याप्रमाणे राक्षस दिवून ठेवलेल्या साळीन फावल्याने कापसासारखा जरफ भरयला मुरवात केली. अर्धे अधिक जरफ बितळून बाह्य गेले. संस्माकालपर्यंत कधीतरी खोल भरली. मलिकेने ती शिवून विछान्यासारखी गाढी घातली व त्यावर एक चंदर टाकून म्हणाली “राखी यावर झापून

तर पहा. लक्ष झाल्यावर आपण यावर झापावेचें बरे का; उघासाळाही तू उठल्यावर उठस!”

राक्षस दमून गेला होताच तो त्या बर्फाच्या विछान्यावर झोपला बिछाना थडगार ऊन कोटून येणार; तरी तसाच झोपला सकाळी उठला तेव्हा सर्व अंग मोडून आठे होते. सधे उणवत होणे, यर्षा बिछाना बिगडून निघता साक्षा हाता आणि राक्षसाला हलवत मळत.

“फुकट! मलिका आहे हुशार. पण चंदर टाकून म्हणाली “राखी यावर झापून निघ्या हट्टाने मी असल्या विछान्यावर

पुन्हा कोपलो तर पुन्हा उठण्याची गरजच उरणार नाही." असा विचार करून त्या नव्या महालातून उठून राक्षस आपल्या घरी निघून गेला. त्याला भीति वाटत होती की मलिकेने लमाची गोष्ट काढली तर

राक्षस निघून गेल्याचे कळल्यावर मलिकेने बापाला राक्षसाकडे पाठविले. शेतकरी राक्षसाच्या नोकऱ्याला म्हणाला— "बघ बाप महान्त आहे."

"भाई तज्येत्त बरी नाही. सांग, मला नाही लक्ष करायचे" राक्षसाने आपल्या नोकऱ्याच्या हाती शेतकऱ्याकडे उत्तर पाठविले. शेतकऱ्याने त्याच्याच हाती उलट निरोप पाठवून विचारले— "तुम्हाला भरपाई काय देणार?"

"पहिल्याने हुंडा दिला. म्हाळ कापून दिला आणि बदकांच्या पक्षांची गारी करून

दिली. आपली आता काय घायचे? राक्षसाने परत निरोप पाठविला.

"तू गावीवर झोपून गादीचा मापद करून टाकला आहेस. मूल भावून पुन्हा भरून दे." असा शेतकऱ्याचा निरोप नोकऱ्याने राक्षसाला घेऊन सांगितला.

"आमच्याकडे आहेत तीं सर्व बदके घेऊन वा म्हणजे आणखी जास्त घटक केडीस तर तुला व तुझ्या मुलीला उभा चिरून खाऊन टाकीन" राक्षस नोकऱ्याला म्हणाला. ते ऐकून शेतकरी बदके घेऊन निघून गेला.

राक्षसाला अहळ पडली. त्याने पुन्हा कोणाकडे लहमाची गोष्ट काढली नाही. इकडे मलिका राक्षसाकडून मिळालेल्या पैशावर खीयत झाली तिने एका तळ्याशी लग्न करून घेतले. शेतकरी एवढा सुखी झाला.

डिलवर

हुकूम का कोणास हातक अकबर बादशाहाला आपल्या एका बेगमेवर कोप झाला आणि बादशाहाने बेगमेला ताबडतोब माहेरी निघून जायला सांगितले. त्या बेगमेने विरगळला बोलवून पदलेची गोष्ट सांगितली. विरगळ एक उपाय सांगून निघून गेला.

बेगमेने आपले सर्व सामान सुमान बांधून जाण्याची तयारी केली आणि निरोप येण्यासाठी बादशाहाला भेटण्याची इच्छा असल्याचे कळविले.

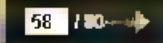
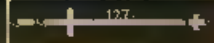
"माझा हुकूम झाला तो झाला. हुकमाची अंरळ वजावणी झालीच पाहिजे. एवढा महालात तुझ्या आवडीची जी वस्तु असेल ती ज्यायला परवानगी आहे" अकबर म्हणाला.

आपल्या मर्जीविरुद्ध काही करण्याची इच्छा नाही. परंतु भाई एक विनंती आहे. पुन्हा आपल्या मेवेचा योग कधी काभेल की नाही हे त्या अन्ना साकाराच माहीत. मी सरसत तयार करून आपणांसाठी ठेवले आहे. तेवढे घेण्याची कृपा करावी" बेगम म्हणाली.

बादशाहाने होकार दिला. बेगमने एका पेक्षांत सरसत आपणूय तिने बादशाहाने ते पिऊन टाकले. सरसतांत आपले औषध होतं. बादशाह ताबडतोब आपला वेत्सिल.

बेगम आपल्या दासींच्या मदतीने बादशाहाला एका शाळावीत आपवून एक दुसऱ्या शाळावीत बसली आणि माहेरी निघून गेली. पहाटेच्या सुभारास पालक्या

वेगमच्या बाहेरी पाचल्या. वेगमने आपल्या बाईलांच्या महालात एक विशाल शयनगृहात पादशाहीणा पलंगावर नेऊन ठेवविले अकरा छान झोपलेला होता.

काही वेळाने बादशाहाची झोप मोडली डोळे दपडून शाहानात तर एक नवीन जगा. इतक्यात वेगम तेथे आली. बादशाहाने बकित होऊन विचारले "आहे काठे मी? जागा आहे का झोपलेला?"

"छान जागे बाहो! उठा, नवाज प्रार्थना करून घ्या!" वेगम म्हणाली.

"पण, हा महाल कोणाचा? आपला नाही किंवा?" बादशाहाने विचारले.

"आपला कसा उमेल? माझ्या बाईलाचा आहे. बिसरलात घाटने की आपण मला माहेरी निवून जायचा हुकूम केला होता."

"ने कवळ, पण मी वेळे कसा?" तर सगळ्यांनी एक गोष्ट आपण विचरलाच असे दिसते आहे. आपण माझ्या अत्यंत आवडीची वस्तु भरोबर न्यायला म्हात होऊन परवानगी दिली होती जामनहून मिय पती वस्तु ना जगात नाही."

ते उतर पंहुन बादशाहाचा राग पार नाहीसा झाला. तिच्या पातुयभर तो इतका खूब झाला की तो वेगमेला हागच बरोबर आपल्याला चढायला आग्रह करू लागला. पणु सासऱ्याच्या आग्रहास्तव बादशाहाला सातुरबाही चार दिवस एहाचे लागले, दिहाला पाचल्यावर काही दिवसांनी संधी पाहून वेगमने ती युक्ति तिला विरबलान सांगितल्याचे सांगितले म्हणून बादशाहाने विचयन्याचा मुर्खेवमिक सत्कार केला.

उत्तरकांड

राम जवळ बस करून अथोपवेला परत वागिचाच अनेक निरुद्रपवी राजांचा बंध आला. भाव्याबरोबर त्याने भरताला कंगवा लागेल! म्हणून या वर्षे वज्राना व छद्मपाळा बोलवून आशावयास द्वारपाल विचार सोडून दे."

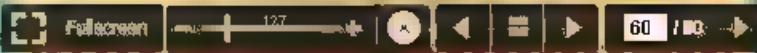
काला पाठविले. स्वाध्यायार्णे वीचे आले. भरत जे म्हणाला ते रामाला रुचले.

त्याने राम म्हणाला "मी एक राजसूय यज्ञ करवा! म्हणत आहे म्हणजे सर्व त्याची वाड मरुचे मृत्ति केली म्हणाला पापार्थे क्षालत होईल. मित्र व वंश "भरता तुं आपल्या स्वभावाला अनुरूप व दीपांनी राजसूय यज्ञ करूनच नाही का आपल्या कुळाला होमेल असाच मला अवश्यामर कीर्ति संपादन देली! काय विला आहेस?"

वरते सुव्हाला?"

भरत म्हणाला "तुं धर्माचरण करून पापानृत मुक्ती देणारा यज्ञ अश्वमेध कीर्ति संपादन केली आहेस. जाता राजसूय यज्ञ आहे. असे आग्रामाच्या सार्गे मज करून काय वास्तु मिळणार आहे आहे. पूर्वी कित्येकांनी कीर्ति संपादन

इच्छा पूर्ण करी. दोनै जागरण्याक्षितावन
उत्तम पीक येई. पृथ्वी धनधान्यपूर्ण होती
न पृथ्वीभर सर्वत्र सुखता होती

परंतु वृत्रासुराच्या मनाचें समाधान
नव्हानें झालें नाहीं त्याच्या ऐहिक सुख
पुनरें वाटलें. म्हणून त्यानें तपश्चर्या
करण्याचा विचार केला तो आपल्या सोन्या
मुळाळा गदांवर घमवून तपश्चर्या करण्यासाठी
गनांत निघून गेला, त्याची तपश्चर्या पाहून
इंद्र धावतला तो विष्णूकडे जाऊन म्हणाला
“वृत्रासुरानें त्रिलोक जिंकलाच आहे, आता
तो तपश्चर्या करू लागला आहे त्याची
तपश्चर्या पुरी झाली तर मी त्याला कधीच
जिंकू शकणार नाहीं. म्हणून तूं त्याचा
गेवट काढून ठाक. नाही तर मला किंवा
इतर कोणत्याहि देवाला कोणी विचारप्राप्त
मुद्रा नाही”

देवाच्या वतीने इंद्रानें अस्त्राप्रकार
विष्णूला विनवक्या केल्यानंतर विष्णू
म्हणाला—“वृत्रासुर एक धर्मीला आहे
त्याच्यावर शस्त्र लगारण्यास मी नाहीं तयार
परंतु तुझ्या विनतीला पण मान निल्या
पाहिजे. म्हणून वृत्रासुराच्या वधासाठी मी
तुला एक उपाय साबता. मी आपल्या

घातीने तीन भाग सारवतेसाग्वे एकून
एक तुला, एक तुझ्या वज्राळा व निसर्गा
दुर्बिला देतो, म्हणजे तुला वृत्रासुराचा वध
करता येईल

तें ऐकून इंद्र व देव खुश झाले. ते
सर्व वृत्रासुर तपश्चर्या करीत होता त्या वनांत
गेले वृत्रासुराचें तेज पाहून त्यांना दाटलें
कां का तेजानें त्रिलोक भस्म होईल, देव
त्याला पाहून धावतून गेले इंद्रानें दो-दा
हातांनी आपले वज्र उचलून वृत्रासुराच
शिरच्छेद केला

वृत्रासुर त्रावण होता, अर्थातच इंद्राला
ब्रह्महत्याचें पाप लागलें. त्याला वाईट
वाटलें. तेव्हां देव पुन्हां विष्णूकडे गेले
आणि म्हणाले “देवाधिदेवा वृत्रासुराचा
वध तूं कळाल आणि त्याचें पाप मात्र
इंद्राला लागलें आता त्याला मुक्ति कशी
काय मिळणार?”

“एक उपाय आहे, इंद्रानें अश्वमेध
कला तर ब्रह्महत्याच्या पापाचें शासन होईल
आणि इंद्र पूर्वासाराचाच पापमुक्त होईल
विष्णू देवांना म्हणाला.

तो सज्जा येकून देव ब्रह्मन्तिआदि
वधीमुनींना बराबर घेऊन ह्याकडे गेले.

इंद्र निबंध स्थितीत बांड मनानें मयभीन
होऊन पडून होता. इंद्राला बरोबर घेऊन
त्यांनी अश्वमेध यज्ञ कला तेव्हां ब्रह्महत्याच्या
पापांतून त्याला मुक्ति मिळाली

छद्मणानें गीष्ट सांगितल्यावर त्याला
आठवलेली रामानें अश्वमेध यज्ञाचा महिमा
वर्णन कळत आणली एक गाष्ट सांगितली.
राम म्हणाला

“पूतं! कर्तव्य नांवाच्या पद्मावतीचा
मुखात हळू वास्तिक घेऊन राज्य करीत
असे. देव, राक्षस, नाग, यक्ष सर्व
त्याचा फार आदर करीत

बैत्र महिम्नात एकदा राजा हल आपल्या अनुयायांसह जंगलांत शिकारीला गेला असता त्यानें अनेक जनावरांची शिकार केली. परंतु शिकारीची बुध उतरली नाही. शिकार करीत तो कुमरस्वामी ण्णुस्व/चा जन्म ज्वा जागीं झाला होता त्या जागीं येऊन पांचला. तेथें शिव पार्वती परिवारसमेत हजर होते. तेथील पर्वताचे विशेष अर्ज कीं तेथे सर्व वसुपत्नी व वृक्ष कीं जालीचे होते. तेथे पांचनाच राजा हल आणि त्याचे शिकार करीत सर्वांना की रूप मिळाले. होता व सुख पण होता.

बांबोळा

आपल्या शरिरांत झालेला तो बदल पाहून राजा हल घाबरला. त्यानें छेकाच्या पायावर लोटांभय पावून रक्षण करावें अशीं विनंती केली.

की रूप माहर्षी हाण्याची गोष्ट सोडून आपली काय बाटेल तें मागून जे " असें शब्द म्हणाला.

हलनें योगदाकडून कांहीं बर मशग्याकां तिकार सोडून पार्वतीजवळ धार्यना केला जगमगला पार्वतीला हया आली. तिने वर दिला कीं त्याला एक महिना झाल्या व पुरुष रूप मिळेल व पुढां एक महिम्नानें की रूप मिळेल अर्पेच पुढें चालू राहील. मात्र की रूप मिळाल्यावर पुरुष रूपांतल्या व पुरुषरूप मिळाल्यावर की रूपांतल्या गोष्टी आठवणार नाहींत. अशा तऱ्हेनें हल हल जाला, त्याच्या सर्व नोकरांना पण की रूप मिळालें तें त्या रानांत आनंदानें विहार करीत फिरूं लागले.

हया पर्वतानजीकच एक सरावर टांत तेथे वंदाच्या सुरक्षा बुध आश्रम बांधून तपश्चर्या करीत असे तो गंजमहायान शिकार करीत सर्वांना की रूप मिळाले. होता व सुख पण होता.

हला आपल्या शरीराच्या शिवायबराबर जलविहार करीत असतां बुधनें त्यांना पाहिले. तो हलावर मुग्ध होऊन गेला शोषापमार्गे हलाला पुरुषरूपाच्या विसर पडला. त्याला पण वाटलें की त्याच्या धारणा सुंदर पुढेच त्रिषमंत दुसरा जन्म घेवें नाही.

हलाच्या शरीराच्या शिवायां बुधनें आपल्या आश्रमांत घोलवून तीं कारण वगैरे चवकळी केली. ह्या म्हणाला " ती आमच्यात प्रमुख आहे तिला कोण? रति नाहीं. ती आन्दाळा बरोबर येऊन चवविदार करीत आहे "

" तुम्ही सर्व माझ्या आश्रमांत मुलांनें रहा, येथे कबमुळे व फळे खावला आहेत व यथील किण्व तुमचे पति होतील." बुध त्यांना म्हणाला. त्या सर्व विभूत गेल्या. नंतर बुध हलाला म्हणाला " मी चंद्राचा मुलगा यक्ष नांव बुध वजी मानून ती तुला प्रेमानें वागवीत. तूं येथेच माझ्या जवळ रहा "

" तुम्ही हल्ला! " हला म्हणाली. दोघे आनंदानें परस्परांच्या सहवासांत रति पक्षी म्हणून एक महिनातर राहली.

एक दिवशीं सकाळीं हल हल महाराजांचे रूप आल्यावर अचरणावळून उठली. पण तिला आपल्या की रूपांतल्या जीवनाची आठवण राहली नाहीं.

त्यांकीं बुध सरोवरावर तपश्चर्या करीत बसला होता. हलनें त्याला जवळ जाऊन विचारलें " मी आपल्या सैनिकापरोबर इकडे आलों हांतुं पण ते कोठें निघून गेले नाहीं फळत ? "

बुध म्हणाला " एक तुफान आलें व त्यांत तुझ्याशरीर आलेले सर्व वस्त्र गेले नु म्वत आश्रमांत आश्रयास म्हणून नांव

जालीया

होतास. घुस्ती होण्याने कारण नाही. संशेच रहा मरणांनै.”

हल आपल्या सैनिकांच्या मरणाची गोष्ट ऐकून फार दुःखी झाला. तो म्हणाला—
“आतां मला राज्य तरी कशाळा ! घुस्ती परवानगी विल्वास नी आपला मोय मुळ्या शशिकिंदु यवा राज्याभिषेक करून देऊन परत येईन.”

“हल महाराज ! जरे असा निराश कां होतास ! तूं एक वर्षभर येथेंच रहा. भी तुझ्या हिताचे तेंच करीन.” बुध त्याला म्हणाला.

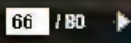
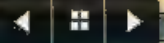
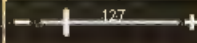
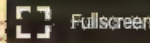
हल त्याप्रमाणें बुधकडे राहू लागला. एक महिना स्त्रीरूप व एक महिना पुरुष रूप त्याला मिळत राहालें व तत्कालच त्याला स्त्रीरूप असताना बुधचा म्हणून एक मुलगा झाला.

नंतर बुधनें संघर्त, ज्यवन, प्रमांद, दुर्वासा वगैरे कधीना धोलाविलें. हलाची त्याच्याशीं ओळख करून दिली व त्याला रावमुक्ति करून ज्येष्ठ्यास उपास निवारला. त्याच वेळीं हलचा मुलगा कर्तव्य व इतर मुनि आले. त्यांना ज्यांना जें मुचलें तें त्यांनीं मुचविलें. पण कर्तव्य म्हणाला—
“अश्वमेध यज्ञ हा एकच उपाय आहे.” त्याप्रमाणें अश्वमेधयज्ञ केला आणि हल राजाला पाष मोचन मिळालें. यज्ञ पूर्ण झाला त्यावेळीं स्वतः शंकरानें पकट होऊन हल राजाला क्षापमुक्त केलें.

परंतु हल बहिष्क देशांत परत गेला नाहीं. तो मगध देशांतच प्रतिष्ठान येथें राज्य करूं लागला. बुधाकडून त्याला जो पुरुरवा तोंडाचा मुलगा झाला तोच हलराजानेंकर या नव्या गादीवर बसला.

रामानें ती कथा आपल्या वंशुंना सांगितली. लक्ष्मणाला पाठकून त्यांनीं आपले पुरोहित

वशिष्ट, जावली इत्यादिकांस बोलाविले आणि अश्वमेध यज्ञ करण्याची इच्छा असल्याचें सांगितलें. त्याप्रमाणें यज्ञासाठीं सर्व तयारी सुरू झाली.

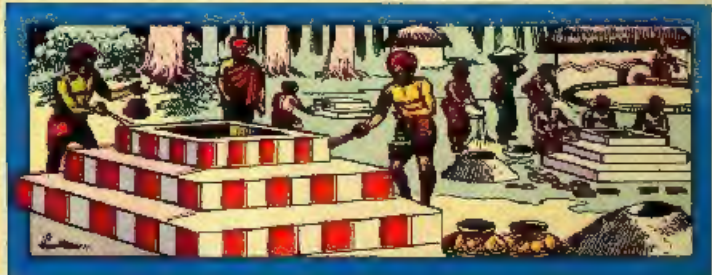
लक्ष्मणानें दत्तांकरां कित्किधेहून सुभी-नाला व लंकेहून बिभीषणाला सपरिवार येऊन यज्ञ समारंभात माग वेण्यासाठीं निमंत्रणें पाठविलीं. रामाच्या इतर मित्र राजांकडे वण निमंत्रणें पाठविण्यांत आलीं. दूरदूरचे ब्राह्मण, ऊषी, गावक, ष्ट व नर्तक यज्ञसमारंभासाठीं आले.

गोमती तीरावर वैमिश्राण्यांत यज्ञशाला सजविण्यांत आली. सहस्रावधि गाढवा मरून घाम्य, मीठ, चरून वगैरे आणण्यांत आले. मेषाकी आले. कारागीर आले. रामाच्या निधी सत्य आल्या व सीतेची एक सोन्याची पत्तिमा घडविण्यांत आली.

इकडे यज्ञाची सर्व तयारी झाली व तिकडे रामानें यज्ञाचा घोडा सोडला.

जे राजे यज्ञसमारंभाला आले होते त्यांनीं रामाला देण्यासाठीं शेट म्हणून अनेक वस्तू आणल्या होत्या. त्यांची आतिथ्य सत्कार भरत व क्षत्रुभ करीत होते. जाह्नवांच्छा सत्काराला सुभीचाविक वानर व क्षपी सुभीच्या सत्काराला बिभीषण व त्याचे राक्षस अनुचर हजर होते.

यज्ञ मोठ्या आटांनें झाला. कोणत्याहि वस्तूची कोणाला उणीव म्हणून भासली नाही. सोने, चांदी, वन, रत्ने, माई जे ज्यानें मागितलें तें त्यांना मिळालें. लोक म्हणू लागले कीं पूर्वां वंड यानें, कुबेरानें किंवा यमानें जो यज्ञ केला होते ते देखील याच्या श्रीवरीचे नव्हते. वर्षभर यज्ञसमारंभ चालू होता.

अरण्यपुराण

[२]

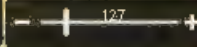
व्याघ्रानां एक डरकाळी कोडून राक्षसीण म्हणून फळांत ओळखली जाते विचारलें—“माझ्या स्वतःच्या वस्तू ही गोष्ट विसरून गेला होता.

साठीं मी कुठ्याच्या परासमोर उभा राहूं व्याघ्रराज कांय आहे माहीत म्हणतेस ? व्याघ्रराज कांय आहे माहीत आहेच तुला.”

लांडगीण वान पावले पुढे येऊन म्हणाली “तुला माहीत आहे ना कीं मला पराक्रम आहे हें ओळखून त्यानें आपले तोंड विलांतून बाहेर ओढलें. थोडा शुरगुरला व म्हणाला—“कुत्रा आपल्या घरांत किती मुंकला म्हणून काय त्याचें ? मी देखील राहून जेईन. आ मनुष्याच्या मुकाला संभाळण्याची जबाबदारी ध्यायला कळय तयार आहे का ? त्याच्यावर माझा अधिकार लांडगा चकितच झाला. तिनें तोंड आहे आणि तो माझ्याच दाढेखाली येणार ! उपटले नव्हते तोंपर्यंत तो त्याची नाकका रुखांत ठेव !”

Fullscreen

177

68 / 80

“व्यामराजानें एक गोष्ट खरी सांगितली. कळपाची परवानगी घ्यावी लागणार!” लांडगा म्हणाला.

“कळपासमोर उभा करीन त्याला. रात्री उपाशी उषडानापडा आला होता. भीति कसली? तो लांडगा त्याला खाऊन पडून गेला असता आणि गांवघाळे आपल्यावर सूड उगवायला धांवले असते. टेबीन, टेबीन! तीनदां सांगते. हळू नकोस रे मुला!! धावें गांव आज पासून भीवली. भीवली तू मोठा झालास म्हणजे त्या व्यामराजाची शिकार कर. तुझी शिकार करायला

आला होता ना तो.” लांडगीण म्हणाली. “नरें तर पाहूया कळप काय म्हणतो ते.” लांडगा म्हणाला.

दनाच्या निवभाप्रमाणें विवाहित लांडगा आपल्या कळपाचाहेर निराळें घर धाडू शकतो. परंतु मुलें मोठीं झालीं म्हणजे त्यांना कळपांत आणून पोथतें करावें लागतें. दर पौर्णिमेला कळपाची बैठक होत असे. त्या दिवशीं सर्व लांडगे एकत्र होऊन परस्परांची ओळख करून देत व वेत. हा ‘संस्कार’ संपल्यानंतर मुलांना हिंडा फिरायला स्वातंत्र्य मिळते. कळपांतल्या एकाद्या

मोठ्या लांडग्याने त्यांना कधी दुखापत केली व तो एकदला गेला तर त्याला मुखदंड दिला जाई.

बिलें हिडूं फिलें लागल्यावर लांडगा आपल्या बाकांबरोबर विलांना व मौवलीला घेऊन पौर्णिमेच्यादिवशी रात्रीं रुपा पर्वनावर तळण वयांत तो दोनदां एकदला गेला. एकादां त्याला चांगलाच मार बसला होता. त्याला भाणसाच्या स्वभावाची चांगली ओळख होती.

लांडग्यांच्या या कळपाचा एक तांबाचा समेत व्याख्यानें कव्हती होत. आईबाप पुढारी होता. त्याच्या अंगांत बापाची मंडलाकार येऊन बसले. मुलें मधें उठला अक्षि होती. तो हुशार पण तसाच होता. भारीत व खेळें वागडें लागली. एक

हाताग लांडगा! हातूंच उठून मुलाला जवळून नीट पाहून आला. प्रत्येकदा एकेक लांडगीण आपल्या मुलाला इतक्या सर्वांची मजूर त्यावर फडेल इ सर्वांना तो विसरेक अशा उंचे जागी त्याला ठेवून येई. शिखरावरून ऐकू न्हणे—“लांडगे हो! नीट पहा! तुम्हाला कायदा माहीतच आहे.”

शेतटी भोवलीची ओळख करून घायची वेळ आली. लांडगिणीच्या मानेवरचे केस उभे राहाले. लांडग्याने भोवलीला हात ठकलले. भोवलीचे सर्व अंग लक्षात होते. बांदण्यांत लक्षाकणाच्या दगडाबरोबर तो खेळू लागला.

एकूने आपल्या पायांवरचे डोकेंवर उब-ल्ल्याशिवाय म्हणले—“पहा नीट पाहून या!”

दगडाआडून हरकाळी ऐकू आली. “तो मुलाला माझा आहे. मला या तो.

स्वतंत्र अहां तुम्ही. मनुष्याची पिले घेऊन काय करणार :

एकूने कान ते ऐकून हलकेदेखील नाहीत. तो म्हणाला—“लांडगे हो! नीट पहा! स्वतंत्र लोकांना स्वतःची आज्ञा मान्य असते. त्यांना तुकुमारी काय फिरि?”

कित्येक लांडगे एकदम गुरगुरले. एका लांडग्याने त्यादारावाचा मध्य पुन्हां म्हणून दाखविला—“स्वतंत्र लोकांना मनुष्याच्या मुलाशी काय काम !”

रानांत अणखी एक नियम आहे. फळपांत कोणत्याहि पिलाला सामील करीत असता मतभेद झाला तर फळपांतल्या दोघा समासदांना त्याची शिफारस करता येते. पण आईबापांना ती अधिकार राखता.

“या मुलाची शिफारस कोण करतो आहे !” एकूने विचारले. (पुढे चालू.)

५६. स्टोन हेन्ज

इंग्लंडच्या उत्तरेसवी मैदानातील हे स्टोलाखंड इसवी सनापूर्वी १५५० वर्षे निर्मिलेले आहेत. ‘स्टोन हेन्ज’ याचा अर्थ खोवणारे शिखारंड, पुरांदयाचा खो कोण असतो त्याच्या आकारात वस्तु निर्माण करण्यासाठी हे शिखारंड निर्मिले गेले. जे शिखारंड लाहले आहेत ते जगाच्या शिखारंडांमधे उदरविता खेळीत असेच प्रचललेले आहेत. प्रत्येक शिखारंड ३५ फुट उंचीचा आहे व त्याचे वजन ५० टनांवर आहे. यापैकी जास्त शिखारंड वेळतबवून १६५ शिखारंडून साणण्यात आले. इतर शिखारंड त्याच प्रांतातील आहेत. खोव्याच्या मालक्या वाळतीचे शिखारंड पडवून होन रानेत बसविले व त्यांच्या मधील शिखारंडांना “देवाचे पीठ” ही संज्ञा देण्यात आली. स्टोन हेन्जचे निर्माणकर्ते मुख्य सागर प्रदेशांतले लोक होते व ते अग्निपूजक होते, असे सांगतात.

